ÖREBRO
LÄNS
MUSEUM

KRÄNGLAN 3:1

kulturmiljöutredning

KONTAKTUPPGIFTER

Lars Karlsson Liljas
Bebyggelseantikvarie
lars.karlsson-liljas@olm.se
019- 602 87 86

Julia Larsson
Bebyggelseantikvarie
julia.larsson@olm.se
019-602 87 83

Örebro läns museum
Kaserngården 6, 703 65 Örebro
info@olm.se
Org.nr. 875001-0277

Texterna samt bilderna i denna rapport har licensierats med Creative Commons licens. www.creativecommons.se

Texterna skrivna av Lars Karlsson-Liljas och Julia Larsson

INNEHÅLL

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER **4**

1 INTRODUKTION **5**

Sammanfattning 6
Bakgrund och syfte 7
Metod 7
Uppdrag 8
Avgränsning 8
Planer, lagrum och tidigare utredningar i anslutning till utredningsområdet 10

2 KULTURMILJÖ, BEVARANDE OCH UTVECKLING **15**

Kulturmiljöbeskrivningar 17
Beskrivning av landskapets kulturmiljö 17
Beskrivning av bebyggelsemiljöer 20
Analys och kulturhistorisk värdering av utredningsområdet 23
Landskapsanalys 23
Värderingskartor för landskap och kulturmiljö 27
Bebyggelseanalys 29
Värderingskarta för byggnader 43
Slutsatser utifrån värderingen 44
Karaktärsdrag och värdebärande delar i kulturlandskapet 45
Karaktärsdrag och värdebärande delar i områdets byggnader 49
Siktlinjer att beakta och ta hänsyn till i landskapet 57
Känslighetskarta 58
Råd och rekommendationer gällande kulturmiljön 60
Nybyggnation inom området 61
Inspiration för ny bebyggelse inom Kränglan 3:1 61

3 PLATSENS HISTORIA **65**

4 LITTERATUR OCH KÄLLFÖRTECKNING **73**

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Ärende:	Kulturmiljöutredning
Objektnamn:	Kränglan 3:1
Fastighetsbeteckning:	Kränglan 3:1
Kommun:	Örebro
Fastighetsägare:	Örebro kommun
Beställare:	Åsa-Hanna Hallén, Örebro kommun
Uppdragsansvarig	Lars Karlsson Liljas, Örebro läns museum
Författare:	Lars Karlsson Liljas och Julia Larsson, Örebro läns museum
Kommunens ref nr:	Moe 1166/2023
OLM DNR:	2023.239

1

INTRODUKTION

Sammanfattning

Utredningen har upprättats som underlag för fastighetsägaren Örebro kommun som en del av detaljplanearbete inom fastigheten Kränglan 3:1 nordöst om centrala Örebro. Detaljplanearbetet syftar till att omvandla delar av fastigheten till verksamhetsområde. Fastigheten utgörs primärt av ett område med skogsmark, naturlig, planterad och nyligen avverkad, samt rester av ett under många hundra år brukat kulturlandskap med spår av åkrar, ängsmark, hagmark, stenrösen samt bevarad bebyggelse. Utredningen redovisar landskapets och byggnadernas kulturhistoriska värden och hur dessa bör hanteras i framtida fastighetsutveckling.

VÄRDEN OCH BERÄTTELSER

Utredningsområdet inom del av fastigheten Kränglan 3:1 har genom den gamla murflankerade infarten och den spikraka infartsvägen till Myrö säteri i väster, den delvis fortfarande öppen odlingsmark i sydväst samt bebyggelseområdet i öster förmåga att berätta om de strukturer som skapades inom de på 1600-talet framväxande säterierna runt Hjälmaren. Detta var en period när det svenska samhället centraliserades och adelns makt växte i takt med att säterierna utvecklades till storgods. Många kom att bli bestående inslag i landskapet och sätta sin prägel på det för en mycket lång tid framöver. Kopplat till de av kulturmiljöutredningens utpekade delarna finns samhälls- och socialhistoriska värden. Som en del i den landsomfattande berättelsen om de svenska säteriernas utveckling bedöms de av utredningen utpekade delarna och dess värden vara relevanta ur främst ett lokalt, men även nationellt kulturhistoriskt perspektiv.

I utredningsområdets bevarade enkla torpbebyggelse syns hur arbetarna på ett säteri levde, i kontrast till ägarfamiljen på den centralt placerade och påkostade herrgårdsanläggningen.

Delar av miljön och bebyggelsen inom området bedöms utgöra ett särskilt värdefullt bebyggelseområde som avses i 8 kap. 13 § Plan- och bygglagen. Detta gäller infarten till Myrö i väster i anslutning till torpmiljön norrut vid Gudmundstorp. Även den spikraka infartsvägen i hela sin sträckning ned till Myrö liksom den ännu brukade öppna jordbruksmarken i sydväst intill infarten bedöms ha höga värden. Trädgårdstorp i öster med omgivande brukade marker där själva bostadshuset bedöms vara en särskilt värdefull byggnad. I öster finns även gårdsbyggnader tillhörande Nyttorp med stor andel återbrukat material och ålderdomliga byggnadsdetaljer som bedöms vara särskilt värdefulla för kulturmiljön. Av byggnaderna vid Nyttorp är det främst uthuslängan och brygghuset som är av störst intresse.

REKOMMENDATIONER I KORTHET

- Murar, äldre träd och intilliggande naturmark i väst, vid infarten till Myrö, samt infartens hela sträckning och den öppna jordbruksmarken i sydväst bör betraktas som en historisk helhet som länkar samman olika delar av kulturlandskapet och bevarar berättelser om Myrö säteris historia.
- Bebyggelseområdet i öster har flera äldre byggnader och träd, bland annat hundraåriga fruktträd, som i stor utsträckning bör bevaras i det kommande arbetet med att omvandla delar av fastigheten till verksamhetsområde.
- Särskilt värdefull byggnad bör förses med skyddsbestämmelse i detaljplan.
- Nya bebyggelsevolymer i anslutning till det inom utredningsområdet planerade verksamhetsområdet bör, när den gestaltas, ta fasta på takvinklar, fasadmaterial och kulörskalor i områdets och landskapets befintliga bebyggelse.
- I händelse att delar av områdets befintliga bebyggelse behöver rivas bör byggnader och material tas tillvara för återbruk på annan plats.

Bakgrund och syfte

Örebro kommun har inlett detaljplanearbete för del av fastigheten Kränglan 3:1, där möjligheterna till planläggning av ett verksamhetsområde nordöst om centrala Örebro utreds.

Inom området som är fokus för kulturmiljöutredningen, del av fastigheten Kränglan 3:1 finns i dag områden med naturmark, produktiv skogsmark och hyggen, som bär på spår av ett äldre mångfacetterat kulturlandskap.

I arbetet med detaljplanen har Örebro kommun behov av ett kunskapsunderlag gällande kulturmiljö som består av två delar; Första delen utgörs av en kulturmiljöutredning som identifierar områdets kulturvärden och ger råd och riktlinjer med utgångspunkt i dessa. Den andra delen innefattar en konsekvensanalys som belyser vilka konsekvenser planförslaget får för kulturmiljön. Konsekvensanalysen genomförs och levereras längre fram i detaljplaneprocessen, som ett steg efter denna kulturmiljöutredning.

Kulturmiljöutredningen syftar till att möta beställarens kunskapsbehov avseende kulturvärden inom planområdet och att agera vägledande i kommunens arbete med detaljplanen.

Metod

Utredningen baseras på tidigare framtagna kulturmiljöunderlag och bevarandeprogram, arkeologiska rapporter och fördjupade riksintressebeskrivningar. Utöver skriftliga källor har kartmaterial studerats. Historiska kartor från 1600- och 1800-talet samt digitala karttjänster med specifik information, som Fornsök, har använts för att få fördjupad kunskap om området. Arkivstudier har företagits hos Örebro läns museum och hos Stadsarkivet i Örebro.

Fältundersökning har genomförts där det berörda området besiktades okulärt och fotograferades. Utredningen tar avstamp i Riksantikvarieämbetets (RAÄ) *Plattform för Kulturhistorisk värdering och urval* (2015) där miljöns bärande berättelser och dess fysiska uttryck identifieras. En bedömning av hur fullständig och relevant miljö och eventuella byggnader är ur kulturhistorisk synvinkel utgår från detta. Därefter kan rekommendationer ges för hur kommande åtgärder bör förhålla sig till dessa med utgångspunkt i plan- och bygglagens krav.

Värderingen av miljön och byggnader följer de råd och rekommendationer som ges i Boverkets författningssamling (BFS 2016:6) gällande kulturvärden hos byggnader och en sammansatt bebyggelsemiljö.

Uppdrag

Örebro kommun har gett Örebro läns museum i uppdrag att ta fram ett kunskapsunderlag i form av en antikvarisk utredning som ska möta beställarens kunskapsbehov i planprocessen för del av fastigheten Kränglan 3:1. Uppdraget utfördes under januari - februari 2024 av bebyggelse-antikvarierna Lars Karlsson-Liljas och Julia Larsson vid Örebro läns museum.

Den antikvariska utredningen presenteras i en rapport som redogör för miljöns förutsättningar och kulturhistoriska värden samt ger rekommendationer för fortsatt läsbarhet av miljöns kulturhistoriska identitet. Utredningen innehåller:

- En kort historik och beskrivning av det kulturhistoriska sammanhanget.
- Övergripande karaktärisering och beskrivning av området.
- Karaktärisering och beskrivning av bebyggelse/byggnader.
- Värdebeskrivning –vilka kulturvärden finns inom området?
- Utpekande av värdebärare vad gäller bebyggelsestruktur/bebyggelse/byggnader.
- Redogörelse för vad som är viktigt att ta hänsyn till, möjliga förhållningssätt med mera i samband med ny bebyggelse inom planområdet.

Avgränsning

Den antikvariska utredningen omfattar landskap och bebyggelse i avgränsat område inom fastighet Kränglan 3:1. Anslutande områden berörs i det fall de bedöms vara relevanta för den historiska kontexten och identifierade värden, samt om framtida åtgärder bedöms ge negativa konsekvenser för anslutande områdes kulturmiljö. Utredningen omfattar inte arkeologi och inte heller interiörer i byggnader.

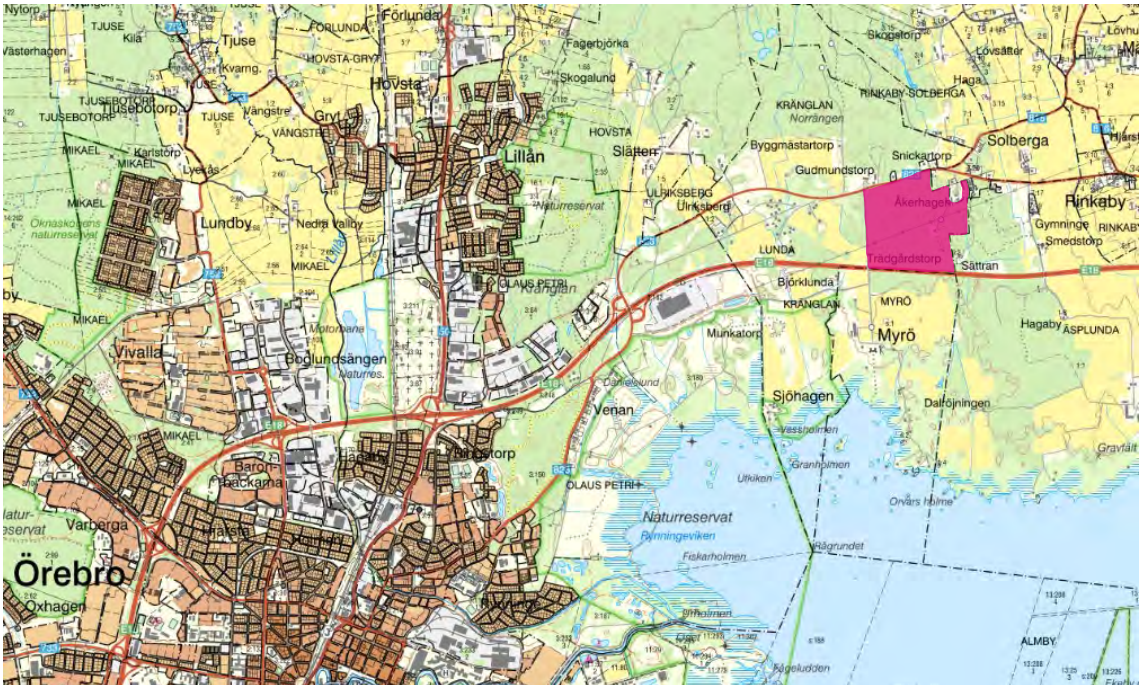

Karta över Örebro med utredningsområdet inom Kränglan 3:1 nordöst om staden markerat i rosa (Lantmäteriet).

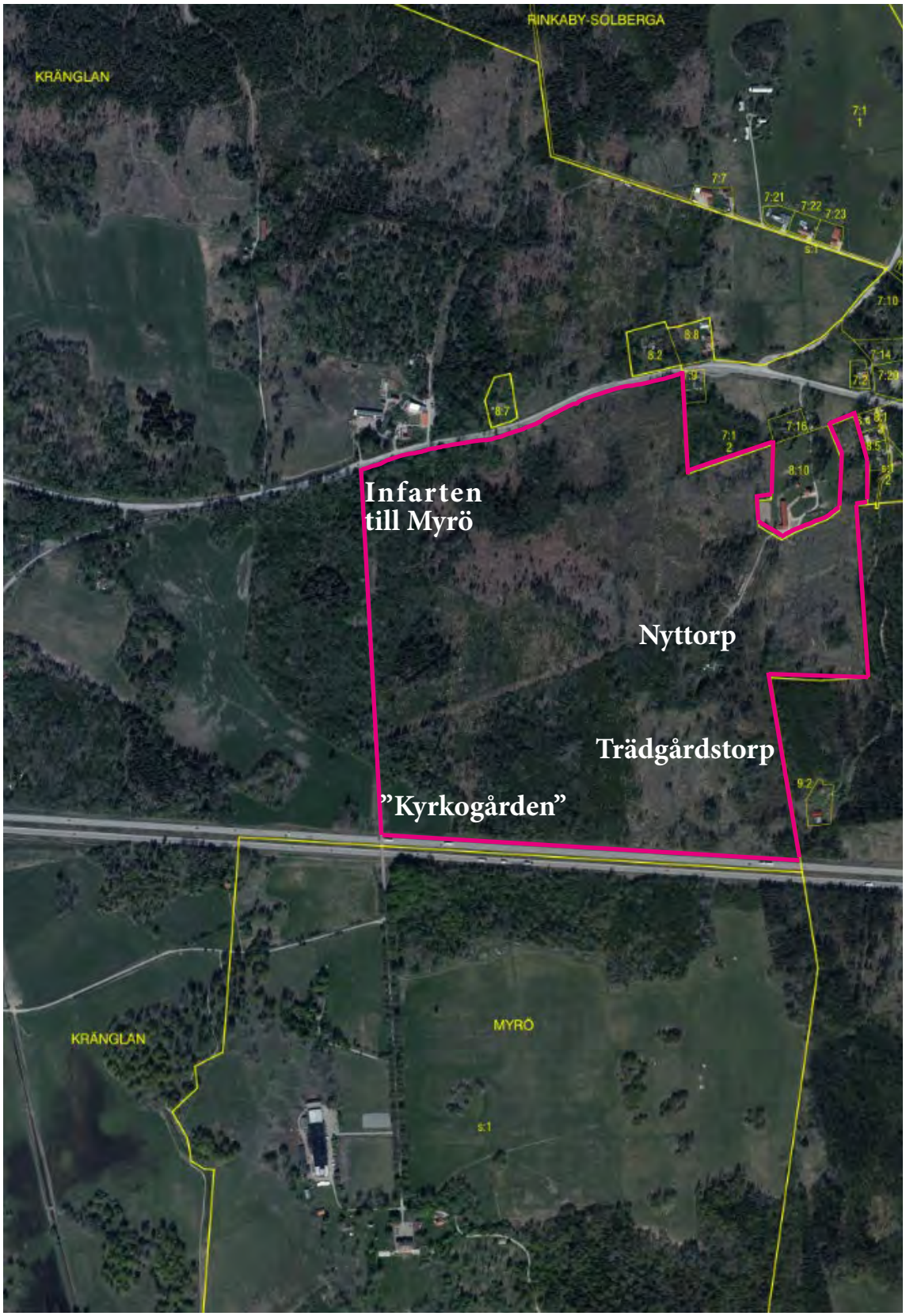

Utredningsområdet inom Kränglan 3:1 markerat inom rosa, avgränsat av motorväg E18/E20 i söder, infartsvägen till Myrö i väster, gamla Arbogavägen/väg 823 i norr och fastighetsgräns i öster. Fyra huvudområden för kulturmiljö är utskrivna; Infart till Myrö, ”Kyrkogården”, Nyttorp och Trädgårdstorp (Lantmäteriet).

Planer, lagrum och tidigare utredningar i anslutning till utredningsområdet

Följande avsnitt beskriver de lagrum som på olika sätt ansluter till och påverkar mark, landskap och kulturmiljö på platsen, samt befintliga kommunala planer som omfattar Kränglan 3:1.

PLAN- OCH BYGGLAGEN 2010:900 (PBL)

Ett antal byggnader och bebyggelsemiljöer av skiftande ålder och skick finns inom utredningsområdet, främst i form av två äldre torplägen. Merparten av dess byggnader är uppförda innan år 1950 och är till viss del välbevarade med äldre detaljer och karaktärsdrag, av vilka några byggnader bör betraktas som särskilt värdefulla. Inom Plan- och bygglagen finns kapitel och paragrafer som relaterar till vård, underhåll och skydd av denna typ av platser och byggnader:

2 KAP 6§

Plan och bygglagen reglerar de allmänna intressen som ska beaktas vid planläggning och lokalisering av bebyggelse. Enligt 6 § ”ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärden på platsen och intresset av en god helhetsverkan”.

8 KAP 13§ SÄRSKILT VÄRDEFULL BYGGNAD

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

8 KAP 14§

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaperna i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

8 KAP 17§ VARSAMHETSKRAVET

Ändringar av en byggnad ska enligt plan- och bygglagen (PBL) alltid utföras varsamt. Hänsyn ska tas till byggnadens karaktärsdrag och dess tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden ska tas till vara.

KULTURMILJÖLAGEN 1988:950 (KML)

Inom utredningsområdet finns ett antal platser markerade i Fornsök som möjliga fornminnen. Denna kulturmiljöutredning berör inte arkeologi, men utpekade lägen stämmer delvis väl överens med kulturmiljöperspektivet i denna utredning och ger en fingervisning om hur landskapet brukats i äldre tider.

Utpekade lägen för möjliga fornminnen finns dels i sydvästra delen av utredningsområdet i anslutning till åkermarken. Platsen kallas för Kyrkogården och bedöms som en kulturhistorisk lämning av *plats med tradition*. I nordvästra delen av utredningsområdet finns ett hägnadsystem bevarad i form av en bred stenmur som omger infarten till Myrö. I utredningsområdets sydöstra del, söder om Trädgårdstorp, finns en möjlig lämning i form av syllstensgrunder som bildar tre husgrunder. Husgrunderna är troligen rester från ekonomibyggnader som funnits i anslutning till Trädgårdstorp. Centralt i utredningsområdet finns även flera möjliga lämningar i form av täkter och fossil åkermark.

2 KAP 1§

Fornlämningarna i området är skyddade enligt kulturmiljölagen. Fornlämningar är bland annat lämningar efter människors verksamhet under forna tider och naturbildningar som ålderdomliga bruk.

2 KAP 6§

Det är förbjudet att utan tillstånd rubba, ta bort, gräva ut, täcka över eller genom bebyggelse, plantering eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

MILJÖBALKEN 1998:808 (MB)

Riksintresse för kulturmiljövården

Utredningsområdet inom Kränglan 3:1 ligger relativt nära i anslutning till ett riksintresse för kulturmiljövården, Äsplunda (T24). Inom riksintresseområdet ska kulturmiljövärden skyddas så långt som möjligt mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Områden som ansluter till riksintresseområden för kulturmiljövården och genomgår förändringar gällande användning eller gestaltning kan ge negativ påverkan på riksintressets utpekade värden och bör beaktas på liknande sätt som själva riksintresseområdet.

3 KAP 6§

Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyns till friluftslivet skall så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. Behovet av grönområden i tätorter och i närheten av tätorter skall särskilt beaktas. Områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

ÖVERSIKTSPLAN

Alla kommuner behöver ha en översiktsplan i enlighet med Plan- och bygglagen 3 kap. 1, 2§. Örebro kommuns senaste översiktsplanen vann laga kraft 2018 och beskriver hela kommunens utveckling de kommande 25 åren. I översiktsplanen, som är digital, redovisas olika kartlager för kommunen gällande aspekter inom; *utvecklingsstrategin, markanvändning år 2040* samt *faktorer att ta hänsyn till*. För utredningsområdet överlappar delvis olika kartlager gällande grönstråk, naturvärden, och utpekat framtida verksamhetsområde. I nära anslutning finns också markerade områden för kulturmiljövärden, främst i anslutning till Myrö gård och Äsplunda riksintresse för kulturmiljövården. Utredningsområdet ingår i det av översiktsplanen utpekade ”Hjälmarelandskapet” med ” dess varierande kust med skog och jordbruk”.

Kulturmiljöer i anslutning till utredningsområdet markerade på karta från Örebro kommuns översiktsplan. Utredningsområdet markerat med rosa pil (Örebro kommun).

UTVECKLINGSFÖRSLAG FÖR OMRÅDET VID MUNKATORPS TRAFIKPLATS

År 2018 upprättade Örebro kommun Stadsbyggnad ett nytt utvecklingsförslag för området som sträcker sig österut från Munkatorps trafikplats i utkanten av Örebro tätort bort mot Rinkaby, mellan E18/E20 och Gamla Arbogavägen (väg 823). Det aktuella utredningsområdet inom Kränglan 3:1 ligger inom detta område. Redan i samband med 2010 års översiktsplan pekades stora delar av detta område ut för möjlig utbyggnad av verksamheter, dock inte längre österut än fram till infarten från Arbogavägen mot Myrö. Utbyggnadsområdet har alltså utökats i det nya förslaget utifrån den nya översiktsplanen, förändrade förutsättningar och behov. Det tänkta utvecklingsområdet med verksamhetsmark sträcker sig nu bortanför kommunens fastighetsgräns vid Kränglan 3:1 in på Äsplunda gods ägor och över de gamla torplägena Nyttorp, Trädgårdstorp och Sättran.

Tanken med utvecklingsförslaget är att ge en vision för området i ett framtidsperspektiv, där planeringsförutsättningar och markanvändningskarta presenteras översiktligt. Utvecklingsförslaget syftar till att synliggöra det framtida utbyggnadsområdet och att utreda dess förutsättningarna närmre. Markanvändningskartan är begränsad i sin detaljering och markens användning och bebyggelsens utformning regleras mer detaljerat i efterföljande detaljplaner.

Ställningstaganden för områdets utveckling fastslås i kommunens översiktsplan och i strategi för arkitektur och byggande. Under rubriken *Kulturmiljö* pekas områden med kulturvärde, äldre vägsträckningar samt fornminnen ut. I anslutning till undersökningsområdet för denna kulturmiljöutredning är flera områden markerade. Det gäller dels området vid infarten till Myrö vid väg 823 med infartens murar, odlingslandskapet, torpläget vid Gudmundstorp. Dels hela gårdsanläggningen vid Myrö från E18/E20 ned mot Hjälmaren med alléer, odlingsmark, byggnader och park. söder om utredningsområdet.

På kartan är även möjliga fornminnen inom Kränglan 3:1 vid åkermarken ”Kyrkogården” med anslutande mursystem samt grunder och mark vid Trädgårdstorp markerade.

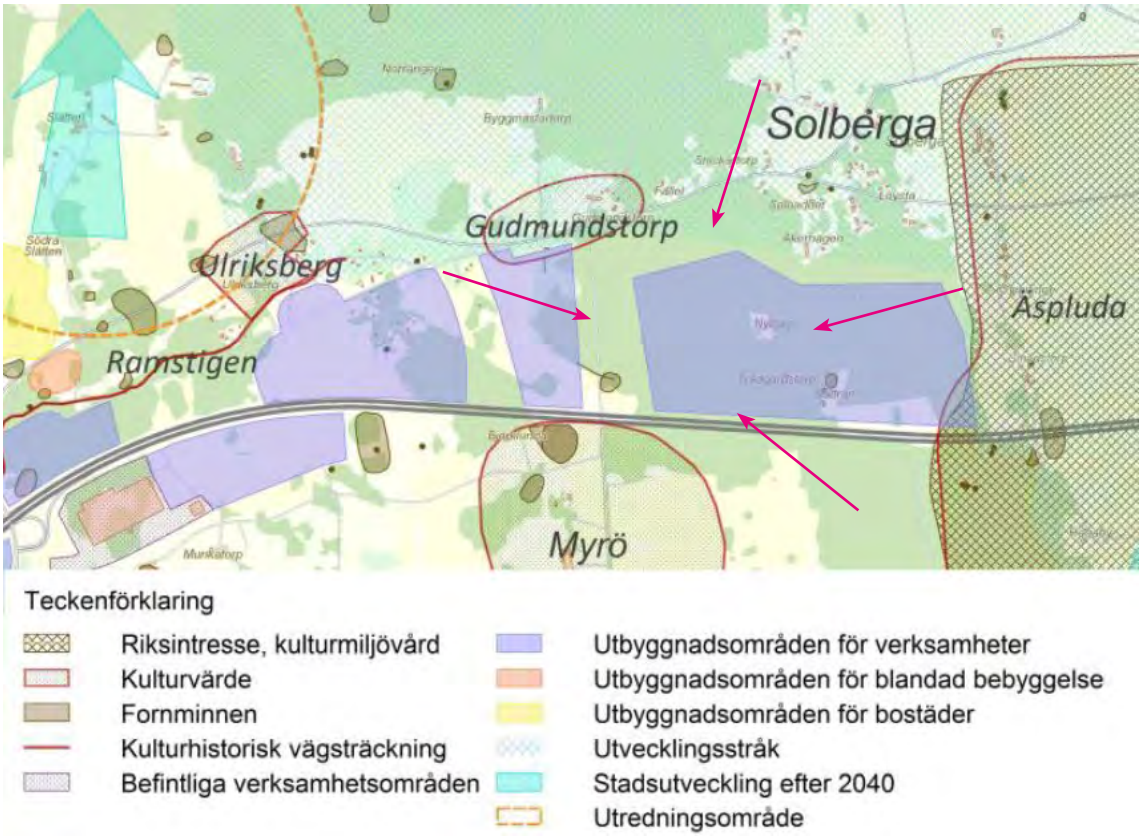

Kulturmiljöer och fornminnen i anslutning till utredningsområdet markerade på karta från Örebro kommuns utvecklingsförslag. Utredningsområdet utpekat med rosa pilar (Örebro kommun).

KULTURVÄRDEN I UTVECKLINGSOMRÅDET GLANSHAMMAR - RINKABY

En kulturmiljöinventering för området kring Glanshammar och Rinkaby genomfördes under 2019 av WSP på uppdrag av Örebro kommun. Det framtagna materialet är tänkt som ett underlag till kulturmiljöplan för Örebro kommun. Underlaget omfattar även delvis det aktuella utredningsområdet inom Kränglan 3:1. Under beskrivning av olika karaktärsområden, Karaktärsområde 2, finns utredningsområdet inom Kränglan 3:1 med; Myrö - Skogslandskap, där de norra delarna av Myrös tidigare säteri och gods finns beskrivet. Området karaktäriseras som bestående främst av skogsmark, men även av småbruten odlingsmark och kulturbeten intill torpställen, med lång kontinuitet och koppling till Myrö säteri sedan medeltid. I rekommendationerna för området lyfts främst hänsyn gällande miljön i anslutning till Gudmundstorp vid infarten till Myrö, med stenmurar, allé, bostadshus och jordbruksmark, men även att värna äldre stenmurar, husgrunder och fornlämningar i skogsmark. Ny bebyggelse föreslås primärt i anslutning till befintlig bebyggelse och att nya vägar ges organisk och oregelbunden utformning.

NATURVÄRDESINVENTERING (NVI) TRÄDGÅRDSTORP

En naturvärdesbedömning har under 2023 genomförts inom utredningsområdet på fastigheten Kränglan 3:1 under 2023 av Adoxa Naturvård. Utredningen syftar till att belysa platsens naturvärden i anslutning till det kommande detaljplanearbetet. Utredningen visar att det inom området finns naturtyp som bedöms vara av ”högt naturvärde – klass 2” samt ”påtagligt naturvärde – klass 3”. Dessa värden utgörs främst av klibbalsumpskog i områdets västra och norra delar. En mer detaljerad trädinventering är planerad för delar av utredningsområdet under 2024.

Gudmundstorp med jordbrukslandskap, bostadshus och planterade alléer ligger utanför utredningsområdet men i direkt anslutning till infartsvägen vid Myrö och utgör tillsammans med denna en värdefull kulturmiljö utpekad i kulturmiljöinventering från 2019.

2

KULTURMILJÖ, BEVARANDE OCH UTVECKLING

Kulturmiljöbeskrivningar

Beskrivning av landskapets kulturmiljö

Utredningsområdet omges fortfarande av - och är i viss utsträckning även ännu del av ett större äldre agrart kulturlandskap nordöst om Örebro. Ett landskap som omväxlande främst består av skogsmark och odlingsmark med bebyggelse, större gårdar och torp, placerade på höjder och åkerholmar omgivna av äldre lövträd. Den gamla vägen mot Arboga från Örebro, Ramstigen, ligger i områdets överkant, till stor del fortfarande i en äldre sträckning och passerar den gamla infarten till Myrö säteri. Säteriets infart flankeras av stora stenmurar och infartsvägen sträcker sig sedan i en spikrak linje genom det skiftande landskapet, över den senare tillkomna motorvägen ned mot gårdsplan och huvudbyggnadens entré nära Hjälmaren.

På häradsekonomiska kartan från 1860-talet är infarten markerad som allé i hela sin sträckning, men denna allé finns i dag bara kvar söder om motorvägen. Siktlinjen som infarten ger genom landskapet har brutits halvvägs sedan motorvägen tillkommit, men är fortfarande ett viktigt och till stor del bestående karaktärsdrag. I områdets sydvästra del finns öppen äldre jordbruksmark bevarad i hörnet mellan Myrös infartsväg och motorvägen med tillhörande åkerholmar, stenrösen, diken och äldre träd. I områdets östra del, finns fortfarande mindre rester kvar av vägsystemet runt Nyttorp och Trädgårdstorp med delvis bevarade murar och vägbankar. Detta vägsystem kopplade tidigare samman torpen med infartsallén och säterianläggningen vid Myrö. Mycket av de äldre vägarna i området har dock sedan länge försvunnit i samband med att produktionsskog och motorvägsbygge har förändrat landskapets förutsättningar.

Rest i utredningsområdets centrala delar av den gamla väg som tidigare band samman Myrös infartsallé med Trädgårdstorp och Nyttorp. Intilliggande områden utgörs av nyligen avverkad produktionsskog på äldre åkermark.

Under den senare delen av 1900-talet har andelen skog inom utredningsområdet ökat genom att äldre beteshagar, mindre ängsmark och åkrar omvandlats till produktionsskog. Denna produktionsskog har till stor del nyligen avverkats och åter öppnat upp landskapet. Flera äldre torplägen, både inom och i anslutning till utredningsområdet har under 1900- och 2000-talet köpts loss, utvecklats och byggts om till mindre självständiga jordbruk, verksamheter och villor.

I samband med de sentida avverkningarna har delar av det tidigare kulturlandskapet runt främst Nyttorp och Trädgårdstorp åter blivit synligt i form av åkerholmar, åkerrenar, diken och höjder. Runt Nyttorp, som fortfarande är bebott, går det äldre öppnare landskapet fortfarande att skönja, med både öppna odlingsytor och stora hundraåriga fruktträd. Från Trädgårdstorp har landskapet i samband med avverkningen öppnats upp så att en länk åter finns ned mot det bevarade äldre jordbrukslandskapet söder om E18/E20. Ett landskap som torpmiljön varit en integrerad del av under många hundra år.

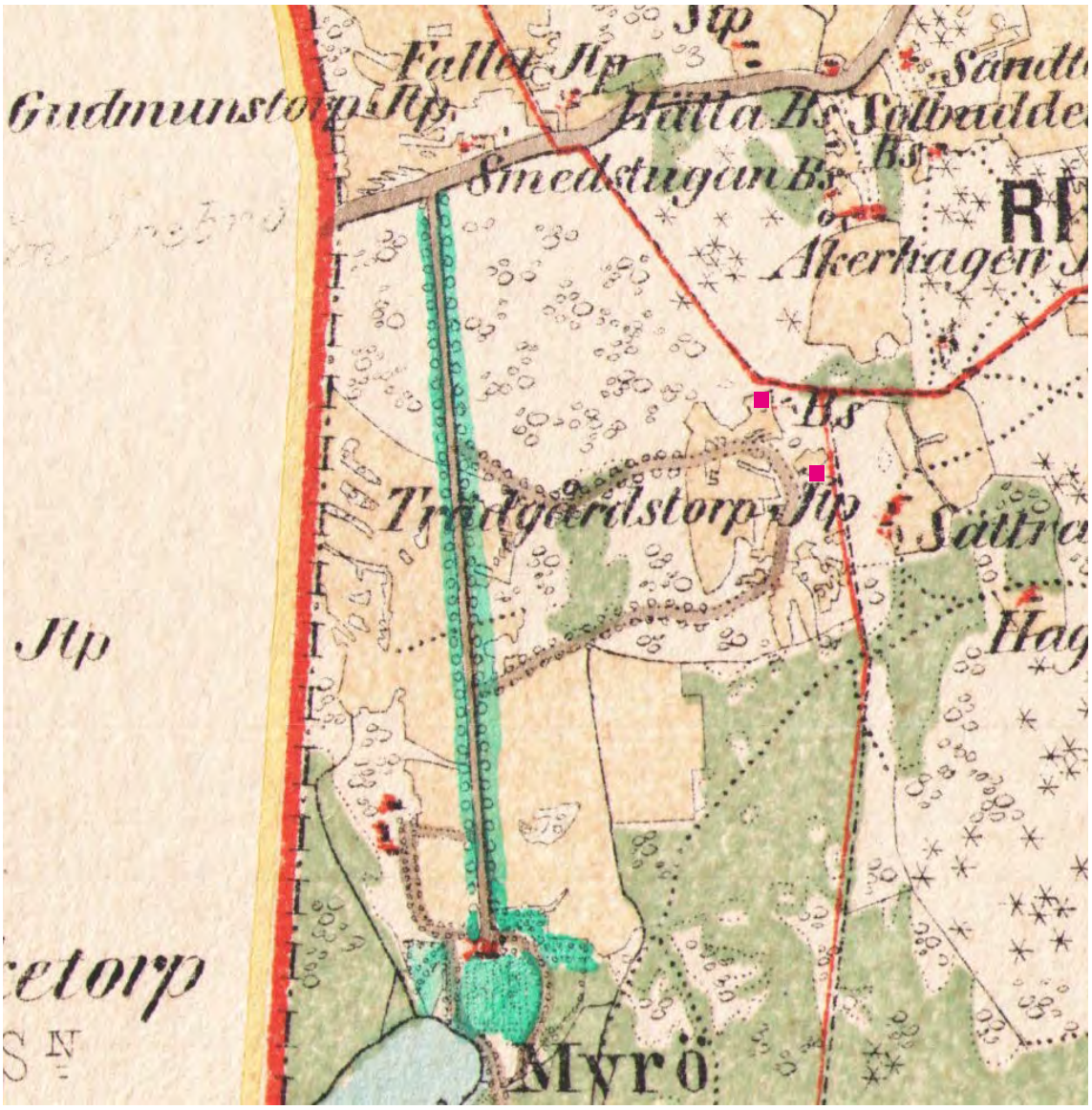

Karta från 1849 som visar vägsystemet runt Myrö, Trädgårdstorp Jtp (jordetorp) och Nyttorp (beskrivet som Bs, Backstuga) med rosa fyrkanter. Karta över Glanshammars härad 1849. (Lantmäteriet)

Del av äldre vägsträckning stenmur och tomt bevarade i anslutning till Trädgårdstorp.

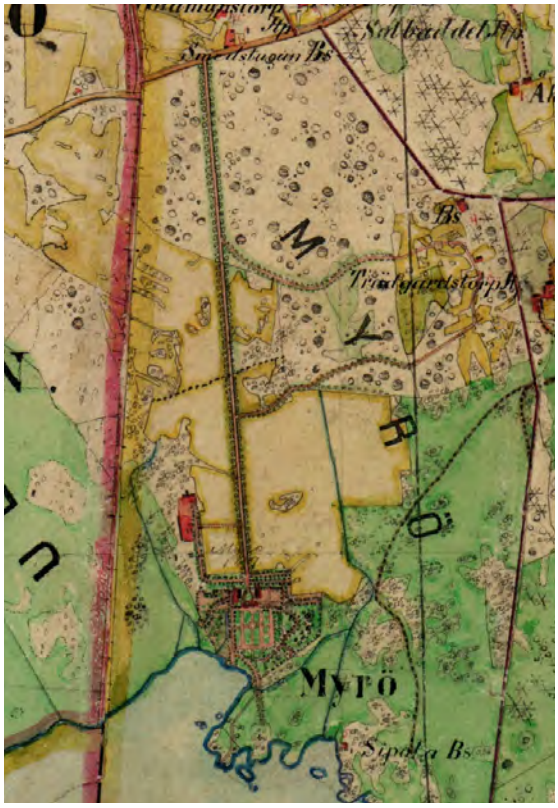

Allé utmed vägen till Myrö herrgård på häradsekonomiska kartan 1864-1867 (Lantmäteriet).

I dag finns endast allé kvar söder om motorvägen. Bilden är tagen från bron över motorvägen ned mot Myrö.

Röjningsröse i kanten av åkermarken i utredningsområdets sydvästra del nära infarten till Myrö

Beskrivning av bebyggelsemiljöer

NYTTORP

Nyttorp, det nya torpet, är ett sentida torpläge som har sitt ursprung i den backstuga, ett bostadshus på ofri grund utan jordbruk, som är utsatt på karta från 1860-talet, men eventuellt inte finns med på 1859 års karta. Stugan stod då nästan i rågräns och i det omgivande landskapet fanns både löv- och barrskog samt inslag av mindre åker- och hagmarker. Med tiden tycks backstugan ha omvandlats till ett faktiskt torp med mindre jordbruks- och odlingsmarker intill. Fram till försäljningen av marken inom utredningsområdet ägdes Nyttorp av Myrö säteri. Den nuvarande hyresgästen är tredje generationen av samma familj som hyr torpet.

Bostadshuset på Nyttorp har byggts om och till vid flera tillfällen under 1900-talet på flera sidor, men den ursprungliga mindre torpstugan går ännu att skönja genom olika vinklar på tak och utförande på byggnadens grund.

Uthusen vid Nyttorp har tillkommit under 1900-talet och har förändrats i olika utsträckning sedan dess. Byggnaderna vid Nyttorp är målade i röda kulörer med ljusa snickerier i en kulörskala typisk för trakten under 1900-talet. Några av byggnaderna är målade med slamfärg och några med en modern färg av akrylattyp. På taken ligger främst enkupigt lertegel, troligen återbrukat från äldre byggnader inom säteriets byggnadsbestånd. Garagebyggnadens stomme utgörs av en från Ulriksberg flyttad smedja i liggtimmer.

Markerna närmast runt Nyttorp är på grund av det kontinuerliga brukande av platsen fortfarande relativt öppna med bland annat äldre fruktträd närmast bostadshuset.

Bebyggelsemiljön vid Nyttorp, med boningshuset i mitten av bilden.

Markerat på kartan från 1683 är Myrö säteri (nederst) och Fiskaretorpet, som senare kom att bli Trädgårdstorp.

TRÄDGÅRDSTORP

På 1683 års karta över Myrö säteri finns inte Trädgårdstorp utskrivet. I samma läge ligger dock ett torp benämnt som Fiskaretorpet, vilket tycks vara samma torp. Möjligen har namnbytet uppstått när en tidigare torpare vars dagsverke till huvudsak bestod i att fiska, lämnat plats åt en ny torpare med andra dagsverkesuppgifter. Platsen för torpet har genom historien varit placerad nära säteriets rågräns mot Solberga och Äsplunda, på marker som liksom vid det närliggande Nyttorp bestått omväxlande av skog, hagmark, ängar och åker och troligen inte lämpat sig för ett mer storskaligt åkerbruk.

Trädgårdstorp med sina två kvarvarande byggnader, omgärdande stenmur och äldre vägsträckning ligger bevarade som en ö i ett landskap som under sent 1900-tal genomgått stora förändringar. Detta då de tidigare öppna markerna låtits växa igen och planterats med skog. Bebyggelsen utgörs främst av den äldre torpstugan, en enkelstuga med mycket ålderdomliga drag, som med åren byggts till mot baksidan. En bit bort från torpstugan står ett enkelt utformat utedass. Byggnaderna är röda och slamfärgsmålade med ljusa snickeridetaljer. På taken ligger äldre enkupigt lertegel.

Direkt söder om byggnaderna och den delvis muromgärdade tomten vid Trädgårdstorp finns tre tydliga stengrunder i olika storlekar bevarade i anslutning till den gamla vägen. Grunderna är uppbyggda med syllstenar av huggen granit och i den större av dessa finns en gjuten gödselränna av betong fortfarande kvar vilket indikerar att detta varit en ladugård. På kartorna från 1800-talets mitt syns en större byggnad utritade i detta läge. Enligt uppgift från hyresgästen på Nyttorp så flyttades byggnaden, eller materialet från denna, med hjälp av oxar upp till torpet Åkerhagen nordöst om Nytttorp under 1940-talet. Torpet Åkerhagen ingick även det i Myrös ägor under 1900-talet.

Trädgårdstorp har tidigare varit sammankopplat med säterianläggningen på Myrö via ett vägsystem mot väst och sydväst, som det nu endast återstår mindre delar av närmast själva torpplatsen upp mot Nyttorp och möjligen en bit ut i det tidigare odlingslandskapet mot väster.

Den ålderdomliga miljön vid Trädgårstorp med rötter i 1600-tal.

Kraftiga murar flankerar infarten till Myrö säteri i ansllutning till väg 823.

Analys och kulturhistorisk värdering av utredningsområdet

Landskapsanalys

Utredningsområdet inom Kränglan 3:1 har historiskt hört samman med storgården och säteriet Myrö sedan allra senast tidigt 1600-tal. Landskapet inom området har utifrån detta möjlighet att berätta om strukturer och bruk inom det gods- och säterisystem som växte fram i det svenska riket under 1600-talet. Utvecklingen och framväxten av säterierna är tätt kopplade till framväxten av stormaktstiden och dess svällande system av adliga tjänstemän och militärer i samspel mellan kronan och frälse. Myrö säteri kom att bestå genom 1600-talets reduktioner och utvecklades under 1700- och 1800-tal till ett storgods vid Hjälmarens strand, närheten av den gamla residensstaden Örebro. När sjösänkningen genomfördes mot 1800-talets slut och industristaden Örebro började växa fram påverkade detta också utvecklingen vid Myrö. Landskapet inom utredningsområdet har under de senaste hundra åren genomgått allt större förändringar i takt med att jordbruket på Myrö lagts om, där mindre åkrar och ängsmark övergått till att bli produktionsskog och att staden brett ut sig i säteriets närhet.

Trots detta är utredningsområdet fortfarande en del av det äldre kulturlandskapet vid säteriet Myrö som växte fram och konsoliderades under tidigt 1600-tal. Landskapet inom området, främst genom infartens långa siktlinje med flankerande stenmurar och de äldre torplägena vid Nyttorp och Trädgårdstorp nära rågräns, kan fortfarande bidra med kunskaper om strukturer och förutsättningar som existerade inom säteriets gränser för dess olika sociala grupper och har därigenom ett visst socialhistoriskt värde.

Den spikraka infartsvägen till Myrö från gamla landsvägen ned till gårdsanläggningen har använts i över 300 år och är fortfarande den huvudsakliga infarten till gården. Torpläget vid Trädgårdstorp tycks ha brukats kontinuerligt sedan allra senast tidigt 1600-tal fram till ungefär 1950. Torpet har sedan användas som sommarstuga. Kontinuiteten som torp och permanentboende har brutits, men byggnaden har fram till i dag nyttjats som bostad i olika utsträckning. Torpstugan, med sina olika lager av tillbyggnader och reparationer visar upp en lång bebyggelsekontinuitet.

Nyttorp tillkom senare än Trädgårdstorp och är utpekat som backstuga på 1860-talet. Platsen är än idag permanentboende där tredje generationen i samma familj är hyresgäst. Det långa brukandet av dessa platser har förmåga att bevara äldre strukturer i kulturlandskapet och förmedlar via dessa berättelsen om den kontinuitet som fortfarande delvis omger ett säteri som Myrö. Delar av landskapet har som bärare av dessa berättelser ett kontinuitetsvärde.

Landskapets förmåga att förmedla dessa berättelser och kunskap har emellertid delvis begränsats i samband med att tidigare funktioner upphört och att relativt omfattande förändringar inom och omkring miljön har utförts. Landskapet inom utredningsområdet har olika värden, där begränsat värde är det lägsta värderade och särskilt/högt har högsta värde.

Infartsvägen till Myrö säteri skär sedan 1600-talet spikrakt genom landskapet mellan gamla Arbogavägen och huvudbyggnadens entré. Vägen utgör också utredningsområdets västra gräns.

NORDVÄSTRA DELEN

Infarten till Myrö säteri med sina kraftiga murar och den spikraka vägen ned mot gårdsanläggningen berättar om de ideal som under 1600-talet började växa fram för adelns påkostade gårdsanläggningar och om hur säterier och gods organiserades utifrån detta med långa siktlinjer och en herrgårdsanläggning vid dess slut, tydligt separerad från landsväg och torpare. Infarten och infartsvägen i områdets nordvästra del utifrån detta värderas som ett landskap av högt/särskilt värde för kulturmiljön.

Åkerkantzon med ek, röjningsrösen och diken är tecken på ett sedan länge brukat landskap som det vid "Kyrkogården" och den gamla odlingsmarken inom utredningsområdets sydvästra del.

SYDVÄSTRA DELEN

Den öppna odlingsmarken i kanten av infartsvägen till Myrö i utredningsområdets sydvästra del, även kallat Kyrkogården, är en rest av det äldre jordbruks- och kulturlandskap som länge dominerat trakten runt Myrö och syns tydligt på kartorna från 1800-talet. De öppna, oregelbundet formade markerna kopplar samman området med det större landskapet runt Myrö som det ligger i anslutning till. Odlingsmarken har delvis isolerats från omgivningarna sedan motorväg och viadukt på två sidor skärmat av den från omgivningarna, men bör trots detta, på grund av dess äldre intakta utsträckning och förmåga att berätta om kopplingen till omgivande landskap värderas som ett landskap av högt kulturhistoriskt värde

ÖSTRA DELEN

Utredningsområdets östra del består till stor del av ett sedan 1970-talet igenvuxet och med produktionsskog planterat tidigare jordbrukslandskap. Kulturmiljöerna som identifierats inom denna del bedöms ha olika höga värden.

Stora områden med tidigare jordbruksmark i den östra delen har ett begränsat kulturhistoriskt värde då dessa tillkommit i relativt sen tid och i samband med omvandling till produktionsskog förlorat mycket av de värdebärande drag och kontakt med omgivningarna.

Äldre jordbruksmark i anslutning till torpen i den östra delen bedöms ha ett visst kulturhistoriskt värde.

Här finns även de två äldre bebyggelsemiljöerna vid Nyttorp och Trädgårdstorp, samt rester av vägbank och jordbrukslandskap däremellan. Torpen är placerade i Myrös historiska rågräns i kanten mellan skog och odlingsmark, utanför de viktigare större jordbruksmarkerna och är en rest av säteriets och storgodsets struktur som växt fram och bevarats intakt under flera hundra år. Särskilt Trädgårdstorp som brukats och bebotts i mycket lång tid under Myrö bevarar fortfarande ålderdomliga drag i både den kvarvarande bebyggelsen och miljön. Torpet kan utifrån detta fortfarande förmedla kunskap om säteriets uppbyggnad och relationen mellan dess olika delar.

Bebyggelseområdet runt Nyttorp med sina olika byggnader och fruktträd, liksom det omgivande igenvuxna jordbrukslandskapet bör utifrån sina spår av bebyggelse och det äldre brukade landskapet värderas som ett område av visst värde för kulturmiljön.

Trädgårdstorp med byggnader och dess närmaste omgivningar i form av tomt, stenmurar, husgrunder, vägbank, äldre träd och kantzonen mot de äldre odlingsmarkerna i väster, bör värderas som ett landskap av särskilt värde för kulturmiljön.

Trädgårdstorp i utredningsområdets östra del. Foto taget från platsen för de tidigare uthusen och den gamla vägen genom området.

De värden som identifierats i anslutning till områdets bebyggelsemiljöer påbjuder att särskild uppmärksamhet fästs vid plan- och bygglagens varsamhetskrav (8 kap. 17 § PBL) i det kommande detaljplanearbetet.

Värderingskartor för landskap och kulturmiljö

Följande översiktliga och mer detaljerade värderingskartor är utformade för att ge en bild av de värden som landskapet inom utredningsområdet bär på. Värderingskulörerna är de samma som använts inom kulturmiljöinventeringen för området och ansluter delvis till denna. De på värderingskartorna utpekade områdena är också utgångspunkt för den känslighetskarta som presenteras på sida 57. De värderade områdena utgör alla bevarandevärda miljöer.

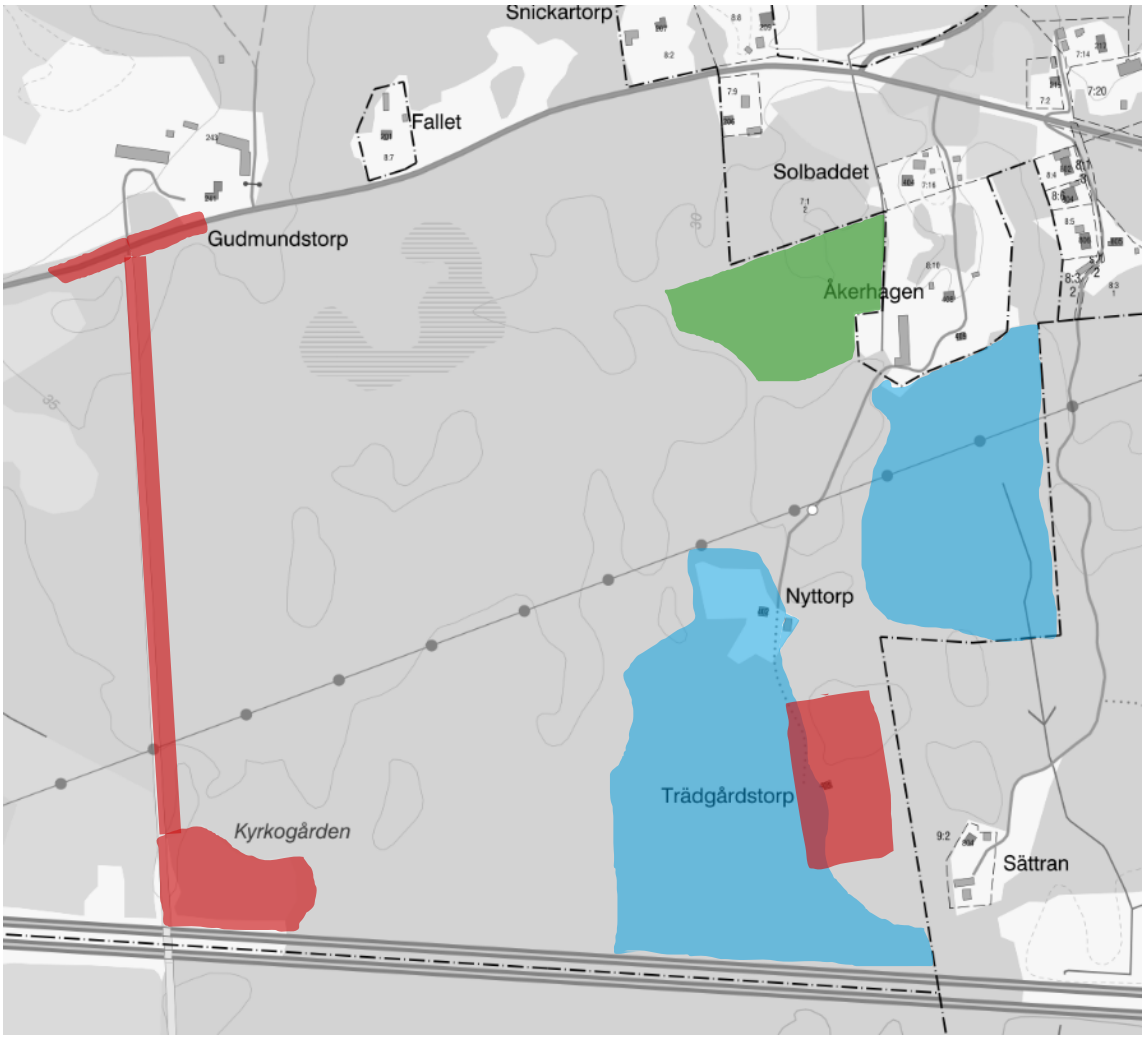

Översiktlig värderingskarta över detaljplaneområdet.

Särskilt värdefull/högt värderad kulturmiljö

Kulturmiljö av visst värde

Kulutrmiljö med begränsat kulturhistoriskt värde

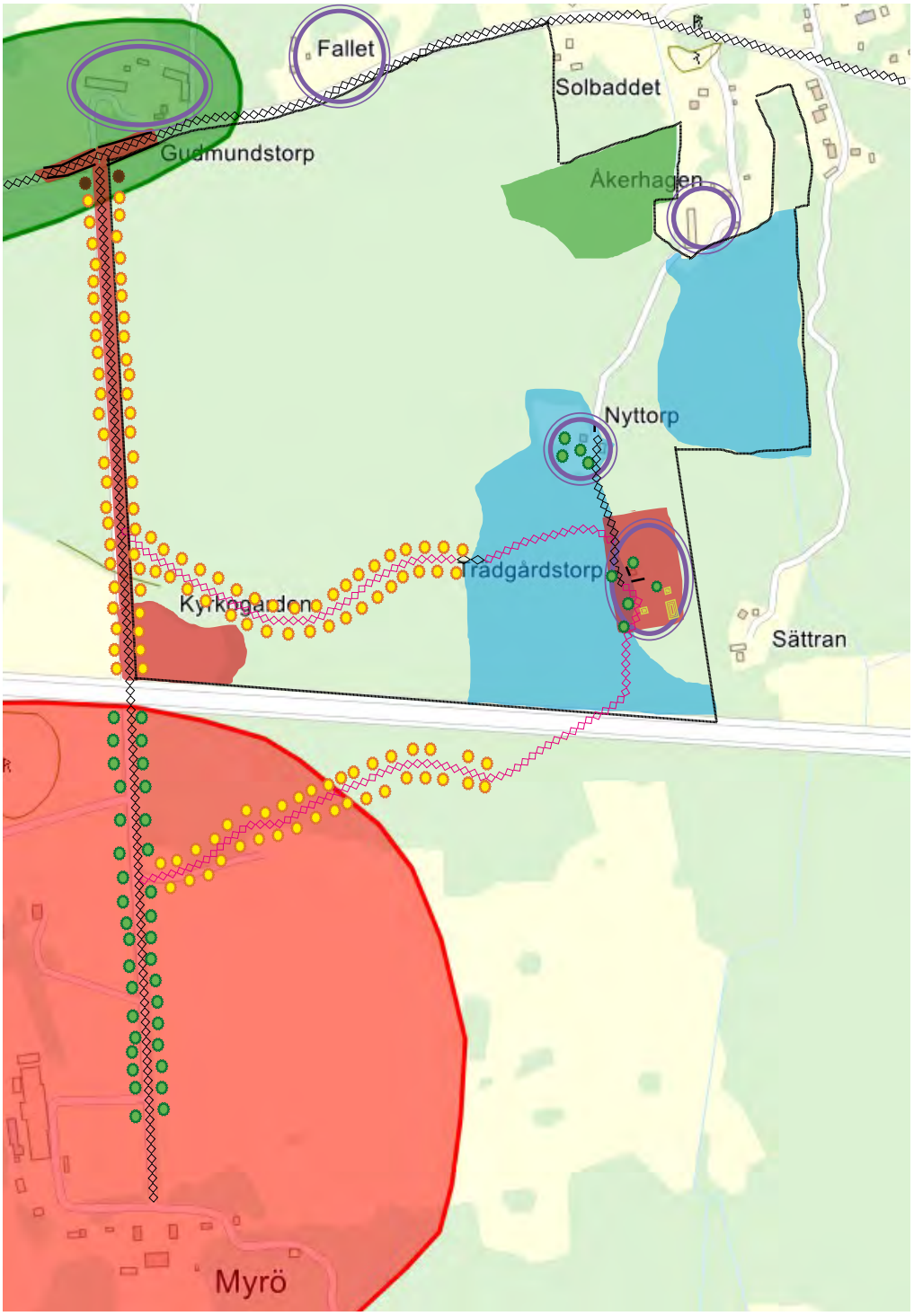

Detaljerad värderingskarta som visar utredningsområdet norr om motorvägen i relation till Myrö gård i söder. Hela området ingick tidigare som delar i Myrös ägor och de bildar tillsammans en historisk helhet.

- Särskilt värdefull / högt värderad kulturmiljö
- Kulturmiljö av visst värde
- Kulutrmiljö med begränsat kulturhistoriskt värde
- Husgrunder / Övriga kulturhistoriska lämningar
- Stenmurar
- Gräns för planområde
- Träd med kulturhistoriskt värde
- Borttagna alléstrukturer som syns på 1800-tals kartor
- Kvarvarande stubbar troligtvis från tidigare allé
- Gårdar som tidigare tillhört Myrö säteri
- Befintliga vägar / gångstråk av kulturhistoriskt värde
- Vägar / gångstråk som tidigare funnits i området

Bebyggelseanalys

NYTTORP - BOSTADSHUSET

Bostadshuset vid Nyttorp står placerat i östra delen av utredningsområdet, på den plats där det tidigare funnits en backstuga. Byggnaden har byggts ut ett flertal gånger under 1900-talet. Södra utbyggnaden tillkom under 1940-talet och norra utbyggnaden under 1980-talet. Originalbyggnaden står på en putsad stengrund medan den norra och södra utbyggnaden står på gjuten betonggrund. Byggnaden är beklädd med stående locklistpanel med plank i varierande bredd målad med röd färg av akrylattyp. Knutlådorna är vitmålade.

Bostadshuset i Nyttorp från öst. Originalbyggnaden kan skådas mellan södra och norra utbyggnaderna.

Bostadshusets huvudentré är placerad i södra utbyggnaden i sydlig riktning. En trätrappa i tre steg leder upp till entrédörren som har ett modernt uttryck gjord med stående plank målad i en brun kulör. Dörren har ett fönsterparti i överkant med en glasfilm i splinter. Dörromfattningen har ett enkelt formspråk i vit kulör. Ovanför dörren sitter ett skärmtak i plåt. Ytterligare en dörr är placerad i norra utbyggnaden i östlig riktning. Dörren har liggande plank och dörrbeslag av modern karaktär. Dörren är högt placerad utmed fasaden omgärdad av rödmålat dörrfoder samt vattbräda i dörrens överkant.

Utmed originalbyggnaden sitter sexdelade fönster i två lufter delade av en mittpost med rutor som skiljs av med träspröjs. Omfattningen och beslagen är av enkel karaktär. Fönstren samt dess omfattningar är vitmålade och har vattbrädor i överkant, vissa rödmålade och vissa vitmålade. På östra fasaden finns ett mindre fönster på den södra utbyggnaden. Fönstret är återbrukat och vänt så att gångjärnen sitter i överkant. Ovanför entrén i söder och utmed den norra fasaden sitter tvåluftsfönster med större fönsterglas avskilda av mittposter. Fönsterbåge, omfattning och vattbräda är målade i vitt.

Nyttorps entré i söder.

Liggande fönster med gångjärn i överkant.

Sexdelade fönster utmed originalbyggnaden.

Taket är av sadeltakskaraktär utmed originalbyggnaden med svagt lutande pulpetlikande tak på utbyggnadspartierna i söder och norr. På taket ligger främst enkupigt lertegel inramat av vitmålade vindskivor med plåtbeklädd överdel. Tegeltaket har viss mosspåväxt och vissa pannor har bytts ut. Södra utbyggnaden har ett plåttak. Skorstenen består av naket tegel med plåthuv. Några frostssprängningar kan tydas. Röd plåt ligger utmed skorstenens nederdel. Utmed norra och södra takfoten sitter hängrännor med stuprör i plåt.

Bostadshuset i Nyttorp är relativt nytillkommet och präglas i stora drag av de ombyggnationer som genomförts under 1900-talet. Byggnaden har en koppling till Myrö säteri och bör betraktas som en byggnad av visst kulturhistoriskt värde.

GARAGET

Öster om bostadshuset står ett garage byggt under 1970-talet. Garaget var tidigare en smedja flyttad från Ulriksberg. Byggnaden står på en grund av natursten och är byggd i timmer. Västra och delar av norra fasaden är beklädd med locklistpanel målad med röd akrylatfärg. På vissa håll har färgen börjat släppa och fallit bort. Södra fasaden är beklädd med fasadplåt i röd kulör. Östra delen av garaget har ett tillbyggt skjul med öppning i sydlig riktning. Skjulets östra och norra fasad är beklädd med gråvit fasadplåt. Västra fasaden har knutlådor i vit kulör. Garageporten är placerad i västlig riktning. Porten och omfattningen har en vit kulör. Utmed södra fasaden finns två liggande fönster där varje fönsterbåge har tre glas delade med träspröjs. Bågarna och dess omfattningar är vitmålade. Taket är ett sadeltak med rödmålad takfot och vitmålade vindskivor omslutande det enkupiga lerteglet. Skjulet har ett rött trapetskorrugerat plåttak.

Byggnaden har kommit till platsen i sen tid, har en okänd förhistoria och kan därmed betraktas som en byggnad med begränsat kulturhistoriskt värde.

Garaget från väster.

Öster om garaget står ett tillbyggt skjul

UTHUSLÄNGA

Sydöst om bostadshuset står en uthuslänga uppförd under 1940-talet, till stor del av återbrukat material från en äldre ladugård vid torpläget. Byggnaden står på vad som liknar en helgjuten grund i södra delen och torpargrund med betongplintar i norra delen. Södra delen är uppförd i liggtimmer och den norra delen med regelstomme. Byggnadens fasad har stående plank målade i röd slamfärg och knutlådor målade i vitt. Utmed byggnadens östra sida står ett tillbyggt skjul med plåttak.

Uthuslängan från väster.

Byggnaden har två tydligt synliga dörrar, en centrerad utmed västra fasaden och en utmed södra fasaden. Västra dörren består av stående brädor målade i ultramarinblå kulör. Dörren är monterad med handsmidda hakgångjärn som indikerar en hög ålder. Södra dörren består av liggande plank målad i en brun, terraliknande kulör. Hakgångjärnen på denna dörr är av senare typ, troligtvis runt 1800-talets mitt. Dörren har även ett smitt handtag. Dörren är ensam på byggnaden att ha dörrfoder. Fodret är målad i vit kulör. Uthuslängan har även flera ”lönndörrar” utmed norra och södra fasaden gjorda i stående plank och rödmålade likt fasaden. Den i fasaden inmålade dörren på södra sidan leder till ett dass och har en öppning i överkant med vitmålad ram. Ovanför alla dörrar sitter en rödmålad vattbräda.

Utmed norra fasaden sitter två sexdelade fönster med mittpost där glasen delas av träspröjs. Fönsteromfattningarnas nedre parti har viss algpåväxt. Övriga fönster, med ett undantag, har fönster i två lufter delade av mittpost där varje fönsterbåge har fyra glas och träspröjs i kors med beslag typiska för tidigt 1900-tal. Undantaget utgörs av fönstret ovanför västra dörren som består av två lufter utan spröjs. Fönsterbågarna är rödmålade till skillnad från de övriga vitmålade bågarna utmed byggnaden. Alla fönsteromfattningar är vitmålade och flertalet av fönstren har även rödmålade vattbrädor i överkant.

Västra dörren med stående plank och hakgångjärn.

Södra dörren med liggande plank. Till höger syns en av de inmålade dörrarna som använts som dass.

Majoriteren av uthuslängans fönster har fönsterbågar med fyra rutor delade av spröjs.

Norra fasaden har fönster indelade i sex rutor.

Taket är ett sadeltak med utskjutande, rödmålad takfot i sydlig och nordlig riktning. På taket ligger enkupigt lertegel utan anmärkningsvärd påväxt som inramas av vitmålade vindskydd med plåtbeklädd överdel. Byggnaden är i stora drag i gott skick och funktionsduglig.

De äldre byggnadskomponenterna i form av dörrar och fönster speglar äldre tiders återbruk och berättar om en kontinuitet på platsen. Uthuslängan bör således betraktas som särskilt värdefull.

BRYGGHUS

Sydväst om bostadshuset står ett mindre uthus som tidigare har använts som brygghus. Byggnaden står på en stengrund och är beklädd i en panel av stående brädor i varierande bredd. Vissa av plankens dimensioner är av sådan bredd att de kan antas vara återbrukade från en äldre byggnad. Utmed västra och östra fasaden sitter partier liknande dörrar med liggande plank. De är målade i röd slamfärg likt övrig fasad. De används troligtvis inte som dörrar, utan är sannolikt återbrukade. Fasaden har viss algpåväxt och rötskador finns i nederkant.

I östlig riktning finns en dörr med liggande brädor målad i brun kulör med ålderdomliga handsmidda hakgångjärn. Fönstret utmed västra och norra fasaden har varsitt tvådelat fönster avskilt av träspröjs. Fönsterglasens övre och nedre del är av olika dimensioner. Det västra fönstret är vänt med gångjärn i överkant placerat i ett utskjutande parti på fasaden. Färgen har delvis flagnat och nedre delen på västra fasadens fönsterbåge och fönsterkarmen har rötskador. Utmed södra fasaden sitter ett tvåluftsfönster med mittpost och korsande spröjs i varje båge. Fönsterbågarna samt -omfattningarna är målade i vit kulör. Ovanför södra och norra fasadens fönster sitter en vit- och rödmålad vattbräda.

Östra fasaden har partier med liggande plank som kan vara återbrukade dörrar och panel från annat hus.

Taket är ett sadeltak med enkupigt lertegel flankerat av vitmålade vindskivor med plåtbeklädd överdel. Färgen utmed vindskivor och takutsprång har nötts bort och algpåväxt och mossa kan skådas på flera delar av taket. Skorstenen består av naket tegel med skadat murbruk. Tydliga frostsprängningar kan urskiljas. Vissa tegelstenar har grov algpåväxt och andra har skyddats bättre genom skorstenens icke räta form. I skorstenens nederdel sitter plåt. Skorstenen kröns av betong.

Byggnaden uppvisar en kontinuitet och har anknytning till övrig bebyggelse vid Nyttorp samt tidigare byggnader i området. Byggnaden bedöms därmed vara särskilt värdefull.

Norra och västra fasaden på brygghuset.

Brygghusets södra fasad.

Västra fasadens fönster är liggande med gångjärnen i överkant.

Brygghusets skorsten med frostskador.

JORDKÄLLARE

Jordkällaren ligger direkt nordöst om torpläget vid Nyttorp i backen upp mot skogen bakom garaget. Källaren är ingrävd i en till största delen naturlig kulle med en skyddande överbyggnad. Ingången till källaren ligger åt söder och nås via en gångväg vars sidor delvis stöds av upplagd sten, med sentida komplettering av tegel. På ingångssidan syns källarens väggar som avslöjar att den med stor sannolikhet är uppförd i en kallmurad konstruktion av oregelbunden natursten. Detta indikerar att källaren är uppförd innan eller runt sekelskiftet 1900, varefter jordkällare av huggen granit och gjuten betong blir de huvudsakliga varianterna. Väggen närmast dörren och ovan i gavelfältet täcks av en slät modernare panel utan locklist. Antagligen har denna sida renoverats för inte så längesedan. Själva dörren, eller kanske främst dess handsmidda långsmala gångjärn, ger ett mer ålderdomligt intryck. Den inre dörren i källaren har även den samma typ av gångjärn och ett mer ålderdomligt utseende. Träväggar och dörr är målade med en modern plastfärg i röd kulör. Källaren täcks ovan av ett sadeltak belagt med trekupigt lertegel, ett ovanligt och relativt exklusivt format på lertegel som kanske var vanligast runt sekelskiftet 1900. Möjligen återbruk från annan byggnad inom säteriet. På taket sitter även ventilation för luftning av konstruktionens olika delar.

Av det lilla som gick att se av källaren innanför dörren till källarens svale kan det noteras att golv, väggar, inre dörr och tak såg torra ut. Detta signalerar att konstruktionen fortfarande är i gott skick.

Byggnaden kan utifrån sin bevarade funktion bedömas ha ett visst kulturhistoriskt värde.

Jordkällaren sedd från nordväst. På taket ligger trekupigt lertegel. Ett ovanligt taktegelformat.

Jordkällaren sedd från sydväst. Framsidan har renoverats i modern tid, men dörrens gångjärn är ålderdomliga och liknande sitter på den inre dörren.

TRÄDGÅRDSTORP

BOSTADSHUS – TORPSTUGA

Bostadshuset vid Trädgårdstorp är placerat i mitten av den plana öppna ytan innanför sten- och terrassmuren som sträcker sig längs med resterna av den gamla vägen i utredningsområdets östra del. Byggnaden är i grunden en timrad enkelstuga med asymmetriskt placerad ytterdörr och bevarade ålderdomliga drag i fråga om material och utförande. Byggnaden står på en oregelbunden kallmurad torpargrund av granit. Fasaden har till stor del en äldre panel med locklist och handsmidd spik bevarad, rödfärgad med slamfärg. Panelen på byggnadens södra sida avslutas nedåt av en liggande offerbräda och på östra sidan av ny panel nedanför en längsgående vattbräda. Knutarna är på flera sidor inklädda med knutlådor, varav hörnen i senare tid målats vita. Panelen har på några ställen avvikande lagningar med annan dimension på panel och spik, något som visar på en lång kontinuitet i byggnadens underhållshistoria.

Två sidor av byggnaden, mot väster och norr har primärt slamfärgsmålade röda frilagda timmerväggar. Timret i den nedre delen av byggnaden är av en mer ålderdomlig typ med rundtimmer som senare bilats slätare. Antagligen skedde detta i samband med att vindsvåningen tillkom och timrades upp med släthuggna stockar. Mot norr har utbyggnader gjorts vid olika tidpunkter med både liggtimmer och en regelkonstruktion med stående plank utan lock. Knutskallarna på den timrade tillbyggnaden är avsågade. Utbyggnaden är primärt utformad som förvaringsutrymmen varav delar nås från utsidan via en enkelbräddörr på gavelsidan. Delen med regelstomme är också den som är i sämst skick med större rötskador i panelens nedre del. Regelstommens skick är dock svårare att avgöra, men takets sackande takfot tyder på vissa invändiga skador.

Bostadshuset och en av de två kvarvarande byggnader på Trädgårdstorp. Här har funnits ett torp sedan 1600-talet. Byggnaden har en ålderdomlig karaktär med många lager av kontinuerlig förändring.

Entrén till bostadshuset på Trädgårdstorp bär spår av många generationers brukande och tillägg.

Ytterdörren på byggnadens södersida har äldre dubbla dörrblad med en modernare påspikad panel från tiden runt 1900-talets mitt. I dörrbladens överdelar finns igenspikade fönster. Dörren har en omfattning med noggrant utformade men samtidigt enkla ljust målade och figursågade konsoler upptill. Byggnadens ljust målade tvåluftsfönster är alla utom ett på baksidan indelade i tre rutor i varje båge med mittpost. Befintlig smidd beslagning är av en modell som var vanlig vid 1800-talets mitt. Fönstren mot söder och öster har ljusa foder och breda vattbrädor. På byggnadens baksida finns två mindre fönster med en luft från olika epoker. Det ena sitter i utbyggnadens timrade vägg och har två rutor i den spröjsade bågen, det andra är monterat liggande i delen med regelstomme och är spröjsat med sex rutor i bågen. Vindsvåningen har två mindre fönster som antagligen är återbrukade från andra byggnader. En liggande båge med tre rutor åt väster och ett rektangulärt fönster med en luft utan spröjsning åt öster. Merparten av bottenvåningens fönster har vita enkla fönsterluckor, troligen tillkomna under 1900-talets första del.

Timmerstommen på bostadhuset vid Trädgårdstorp uppvisar minst tre olika tillblivelseperioder. Den ursprungliga enkelstugans bottenvåning är äldst, uppförd i rundtimmer. Denna har senare kompletterats med en vindsvåning där timret huggits rakare. Mot baksidan i norr finns ytterligare en variant på timring med en mycket släthuggen variant.

På sadeltaket ligger handslaget enkupigt lertegel och nocken täcks av en modern korrugerad plåt. De enkelt utformade åt väster dubbla rödmålade och åt öster trippla vitmålade vindskivorna visar på flera olika lager av tak ovanpå varandra och en lång kontinuitet i byggnadens underhållshistoria. Gavlarnas vattbrädor är av trä. Underst i takets lager finns ett brädtak, följt ovanpå av näver, sedan ytterligare ett brädtak och ovanpå det kraftig läkt som bär det enkupiga lerteglet. Näverskiktet kan vara en rest av ett tidigare torvtak. På den äldsta utbyggnaden mot norr ligger underst ett tak av maskinhyvlat spån. På byggnadens framsida mot söder sitter en enkel vitmålad hängränna. Taket har viss mosspåväxt och delvis trasiga vattbrädor, men tycks för övrigt vara i relativt gott skick. Skorstenen reser sig på det norra takfallet, är enkelt utformad och saknar utkragande krön. Skorstenens tegel har delvis skadats i ytan, troligen av frostsprängning. Möjligen har skorstenen tidigare varit putsad eller slammad.

Byggnaden bedöms efter okulär utvändig besiktning vara i relativt gott skick, med helt tak och intakt grundkonstruktion. Panelskador kopplade till röta finns på delar av panel mot norr och öster.

Torpstugan har trots förändringar och tillägg genom åren bevarat ett enkelt och äldre uttryck som kan förmedla berättelser om de villkor och förutsättningar som gällde för torpare under ett säteri under flera hundra år och bör därför värderas som en särskilt värdefull byggnad.

UTEDASS

Utedasset är placerat på behörigt avstånd från bostadshuset vid Trädgårdstorp vid tomtens norra kant omgiven av syrén. Byggnaden är uppförd med enkla material och har antagligen tillkommit i nuvarande form under tidigt 1900-tal. Möjligen har ett äldre avträde funnits i anslutning till de sedan länge försvunna uthusbyggnader som hörde till torpets jordbruksverksamhet.
Byggnaden är uppförd med regelstomme på en mycket enkel grund som består av natursten i vartdera hörnet. Panelen saknar locklist vilket är brukligt på byggnadstypen och skapar luftande springor i konstruktionen. Framsidan mot söder täcks dock av en spontad panel som gör den tätare. Dörren är utförd i samma panel.

Byggnaden bedöms efter okulär utvändig besiktning vara förfallen men möjlig att restaurera.

Byggnaden med sitt enkla uttryck, sina enkla material och sin bevarade funktion som avträde kan berätta om de sanitära förutsättningar och förhållanden som rådde för de allra flesta i Sverige fram till modernismens genomslag vid 1900-talets mitt och går därmed att värdera som byggnad av visst kulturhistoriskt värde.

Utedass från tidigt 1900-tal vid Trädgårdstorp.

Utedasset vid Trädgårdstorp är placerat i tomtens utkant mot norr, omgivet av syrénbuskage.

Värderingskarta för byggnader

Kartan visar värdering av byggnaderna vid Nyttorp och Trädgårdstorp lagd samman med värdering av områden och miljöer. Den röda områdesmarkeringen i kombination med byggnad markerad i rött ger byggnaden ett högre värde och bevarandebehov än byggnader värderade och markerade lika högt i rött inom ett blåmarkerat område.

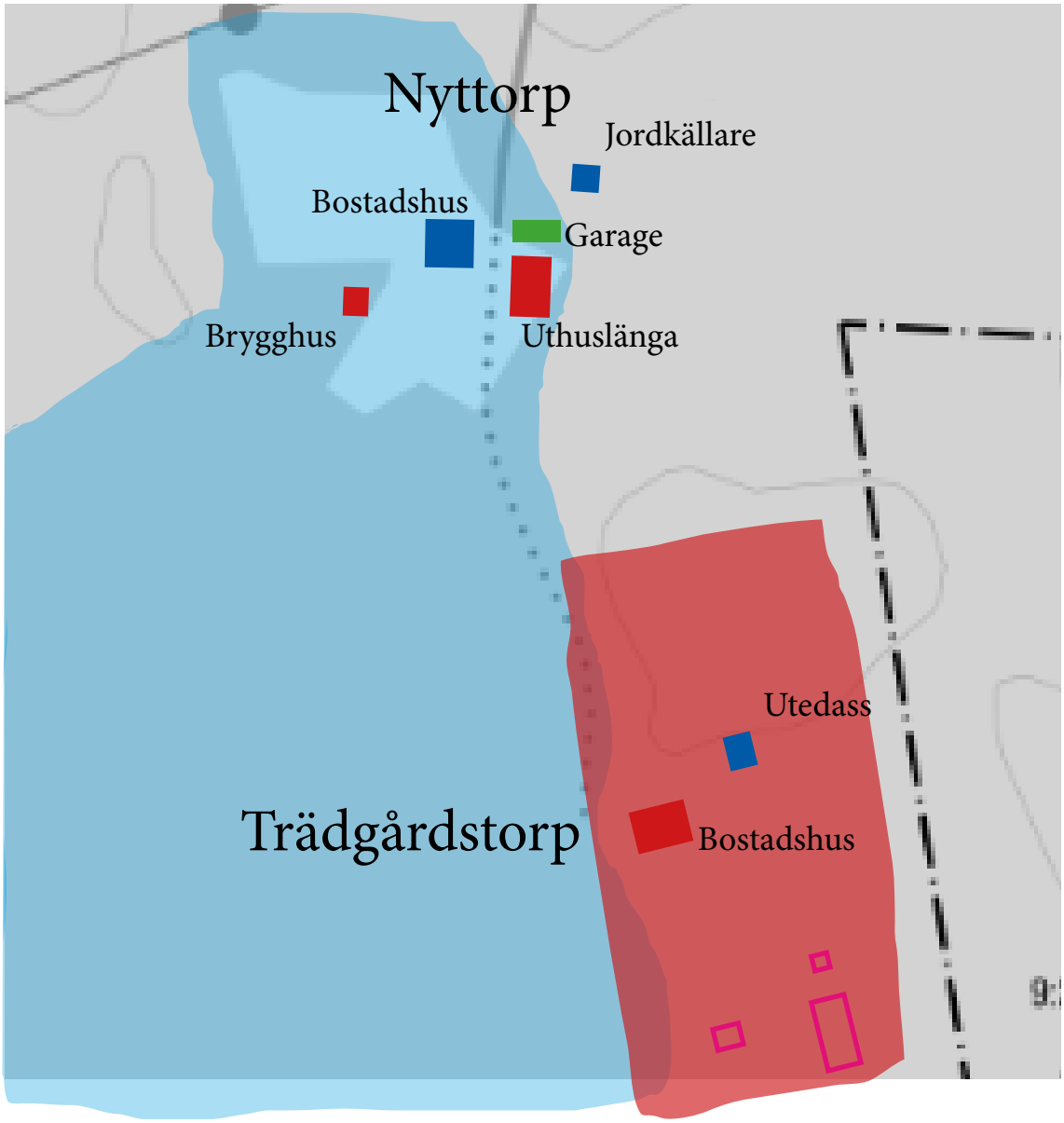

- Särskilt värdefull byggnad
- Särskilt värdefull/högt värderad kulturmiljö
- Byggnad av visst kulturhistoriskt värde
- Kulturmiljö av visst värde
- Byggnad med begränsat kulturhistoriskt värde
- Uthusgrunder vid Trädgårdstorp utpekade i fornsök som övrig kulturhistorisk lämning

Slutsatser utifrån värderingen

I värderingen av utredningsområdets byggnader har tre av dessa getts den högsta klassningen och bör betraktas som särskilt värdefulla byggnader.

Detta gäller först och främst för boningshuset vid Trädgårdstorp som, genom att det under de senaste 80 åren främst brukats som sommarstuga, bevarat drag och deltaljer karaktäristiska för ett äldre torp som nu är allt mer sällsynta. Volym, panel, dörrar och fönster är i stor utsträckning intakta och har sitt ursprung i 1700-talets bebyggelsetradition. Byggnadens stomme kan mycket väl vara äldre än så då torpplatsen finns utpekad sedan allra senast 1680-tal.

Övrig bebyggelse vid Trädgårdstorp är sedan länge försvunnen, med endast ett utedass och grunder av ekonomibyggnader bevarade. Däremot så finns tomtens inhägnande stenmur delvis bevarad och kopplar ihop byggnaden med omkringliggande rester av vägsystem, åkermark och övergripande kulturlandskap. Boningshusets och tomtlägets sammanfallande höga värderingar gör Trädgårdstorp till utredningsområdets viktigaste och högst värderade bebyggelsemiljö.

De två övriga byggnader inom området som getts den högsta klassningen ligger i anslutning till Nyttorp och utgörs av två ekonomibyggnader.

Den ena är uthuslängan med ladugård placerad på Nyttorps östra sida som uppförts under 1940-talet, till stor del av material återbrukat från äldre byggnader. Den andra är ett tidigare brygg- och tvätthus som står placerat på en liten höjd sydväst om boningshuset vid Nyttorp. Båda byggnaderna är uppförda relativt sent. En stor del av dess värde utgörs av det materialåterbruk som de uppvisar. De boende och kapitalsvaga invånarna på torpen inom Myrö har liksom på många andra säterier haft fri tillgång till gammalt byggnadsmaterial från andra delar av säteriet. Detta har resulterat i ett mycket långsiktigt återbruk som historiskt är intressant. Gångjärn, fönster, beslag, tegel och virke från betydligt äldre byggnader återbrukas inom säteriets gränser och ger upphov till byggnader med en unik historik och karaktär kopplad till platsen.

De två högt värderade byggnaderna vid Nyttorp utgör välbevarade exempel på detta bruk vilket särskiljer dem från den övriga bebyggelsen på platsen.

Mer generella om än höga värden finns för mycket av den övriga bebyggelsen inom området, som tillsammans utgör ålderdomliga torpplatser, en viktig pusselbit för förståelsen av ett av Örebrotraktens historiskt sett största och äldsta säterier.

Karaktärsdrag och värdebärande delar i kulturlandskapet

Avsnittet beskriver de karaktärsdrag och värdebärande delar inom utredningsområdet som tillsammans skapar de kulturmiljövärden som pekats ut. Delarna är i sig själva bevarandevärda men utgör tillsamman också en viktig helhet, som ger det läsbara och värdefulla kulturlandskapet i anslutning till Myrö säteri.

NORDVÄSTRA DELEN

- De kallmurade och kraftiga murarna som flankerar infarten till Myrö.
- Äldre höga träd i anslutning till infarten.
- Omgivningarna i anslutning till infarten vid Myrö med stenmurar, trädrader och den relativt välbevarade bebyggelsen närmast vägen vid Gudmundstorp.
- Infartsvägen till Myrö och dess raka sträckning genom landskapet.
- Naturmarken som omger infartsvägen till Myrö.

Kulturlandskapet i nordvästra delen av utredningsområdet med stenmurar och äldre träd i anslutning till väg 823.

SYDVÄSTRA DELEN

- Den öppna odlingsmarken invid ”Kyrkogården” i utredningsområdets sydvästra del.
- De bevarade kantzonerna med stenrösen, äldre träd, diken och möjliga murar i övergången mellan den öppna odlingsmarken och skog i områdets sydöstra del.

Kulturlandskap med åkermark, stenrösen, diken och äldre träd i utredningsområdets sydvästra del.

ÖSTRA DELEN

NYTTORP

- De öppna odlingsytorna i anslutning till Nyttorp
- De stora hundraåriga fruktträden nära bostadshuset.
- Bebyggelsens placering på höjder eller i kanten av de öppnare odlingsytorna.
- Resterna av den gamla vägen ned mot Trädgårdstorp.

Den fortfarande delvis öppna odlingsmarken i anslutning till Nyttorp i den östra delen av utredningsområdet.

TRÄDGÅRDSTORP

- Resterna av den gamla vägen som sträcker sig från Nyttorp ned och förbi Trädgårdstorp.
- Kantzon mellan tidigare åkermark med diken och rösen längs med den äldre vägen.
- Murarna som sträcker sig längs den gamla vägen och omger tomten vid Trädgårdstorp.
- De stora äldre träd som står i kanten av tomten och längs med muren.
- Äldre trädgårds- och kulturväxter som ros och syrén inom tomten vid Trädgårdstorp.
- Grunder efter tre uthusbyggnader söder om Trädgårdstorp.

Uthusgrunder och bostadshuset vid Trädgårdstorp är exempel på värdebärande delar av landskapet i utredningsområdets östra del.

Karaktärsdrag och värdebärande delar i områdets byggnader

Nyttorp

BOSTADSHUSET

- Originalbyggnadens oregelbundna stengrund.
- De äldre, delvis återbrukade, fönstren i västlig och östlig riktning.
- Takets handslagna enkupiga tegel.

Äldre återbrukade fönster är värdebärande delar på bostadshuset vid Nyttorp.

GARAGET

- Byggnadens ålderdomliga timmerstomme.
- De återbrukade fönstren med tredelat glas.

UTHUSLÄNGAN

- Torpargrunden i norra delen.
- Timmerstommen.
- Den slamfärgsmålade fasadpanelen.
- De handsmidda hakgångjärnen utmed västra fasaden.
- Hakgångjärnen från 1800-talets mitt på port utmed södra fasaden.
- De återbrukade sexdelade fönstren.
- Sadeltaket med enkupigt lertegel.

Återbrukat äldre fönster som är en värdebärande del av uthuslängan vid Nyttorp.

Ålderdomliga handsmidda hakgångjärn och fönsterbeslag är värdebärande återbrukade delar av uthuslängan vid Nyttorp.

BRYGGHUS

- Den kallmurade stengrunden.
- Brygghusets breda panel målade med röd slamfärg.
- De återbrukade väggpartierna som liknar ytterdörrar.
- Handsmidda hakgångjärn på östra sidan.
- De återbrukade fönstren.
- Sadeltaket med enkupigt lertegel.

Handsmidda hakgångjärn och återbrukade fönster är värdebärande delav av brygghuset vid Nyttorp.

JORDKÄLLAREN

- Den kallmurade stenkonstruktionen.
- Dörrarnas handsmidda gångjärn.
- Sadeltaket och dess vinkel.
- Det trekupiga lerteglet.

Trekupigt lertegel och handsmidda gångjärn som värdebärande delar av jordkällaren vid Nyttorp.

Trädgårdstorp

BOSTADSHUS - TORPSTUGA

- Den oregelbundna kallmurade torpargrunden av granit.
- Torpstugans slamfärgsmålade röda panel med locklist och handsmidd spik. Även de senare avvikande lagningarna med annan dimension på panel och spik som visar på en lång kontinuitet i byggnaden underhållshistoria.
- Panelens och den handsmidda spikens dimensioner.
- De på två sidor av byggnaden slamfärgsmålade röda frilagda timmerväggarna.
- Den noggrant utformade men samtidigt enkla och ljust målade dörromfattningen med figursågade konsoler.
- De ljust målade tvåluftsfönstren indelade i tre rutor i varje båge med mittpost. Dimension på karm, båge och spröjs, indelning samt profilering. Befintlig beslagning samt sidohängning.
- Fönstrens ljust målade karm och omfattning.
- Takets enkelt utformade dubbla rödmålade och trippla vitmålade vindskivor som visar på en lång kontinuitet i byggnadens underhållshistoria.
- Takets handslagna enkupiga lertegel.
- Sadeltakets befintliga vinkel.
- Skorstenens höjd, material och utformning.

Handslaget enkupigt lertegel som värdebärande del av bostadshuset vid Trädgårdstorp.

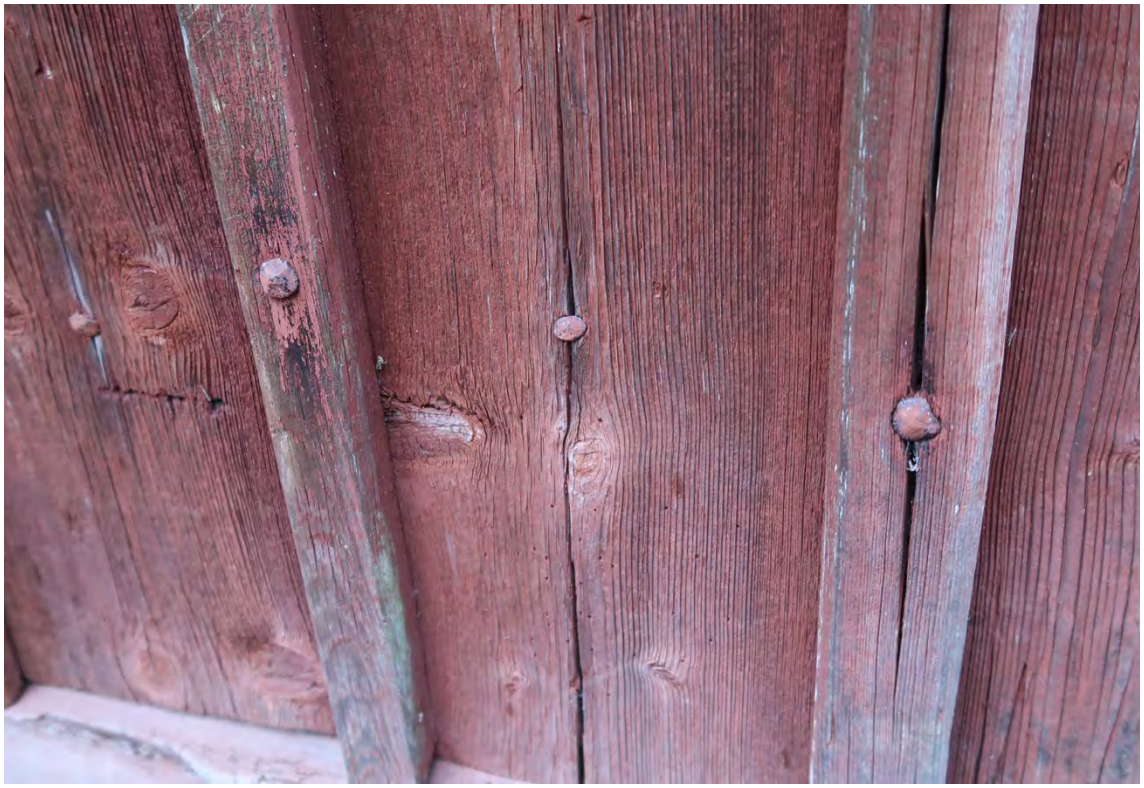

Figursågade konsoler, profilerade fönsteromfattningar, handsmidda gångjärn, spik och kilsågad panel är värdebärande delar på bostadshuset vid Trädgårdstorp.

UTEDASS

- Byggnadens enkla panel utan locklist.
- Panelens dimensioner.
- Dörrens enkla utformning med panel och färgsättning.
- Pulpettakets vinkel.
- Takets handslagna enkupiga lertegel.
- Byggnadens fönster bestående av en enkel glasruta utan karm, båge och foder.

Panel och färgsättning är värdebärande delar av utedasset vid Trädgårdstorp.

Siktlinjer att beakta och ta hänsyn till i landskapet

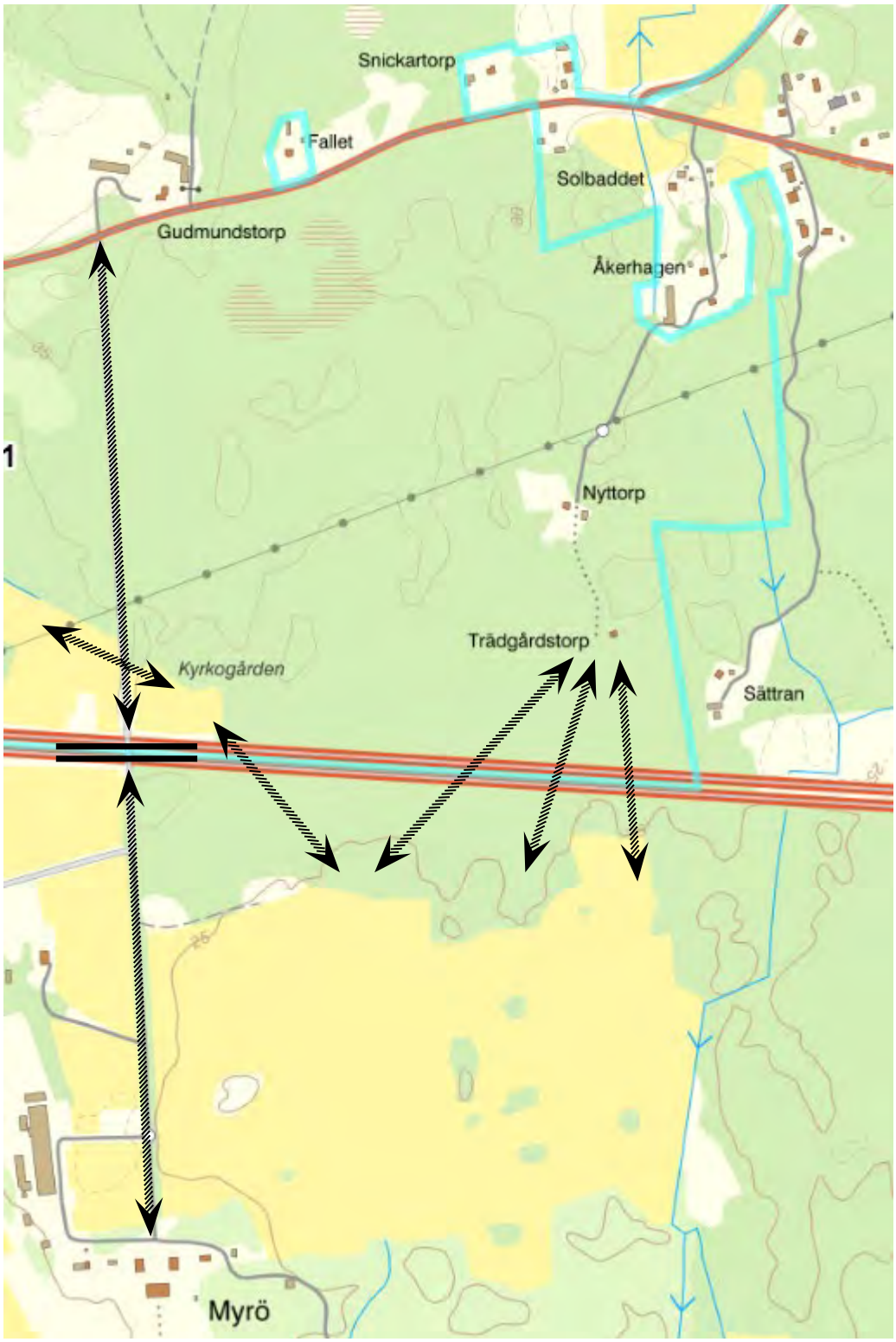

Siktlinjer att ta hänsyn till i landskapet runt Myrö som ger kopplingar mellan olika delar av säteriets historiska kulturlandskap norr och söder om nuvarande motorväg.

Hinder som bryter tidigare siktlinje

Känslighetskarta

Känslighetskartan utgår från värderingskartorna och har som syfte att tydliggöra de sammanhängande kulturhistoriska värden som finns inom detaljplaneområdet. Placering av ny bebyggelse görs företrädesvis inom gulmarkerat område för lägsta påverkan på platsens utpekade värden.

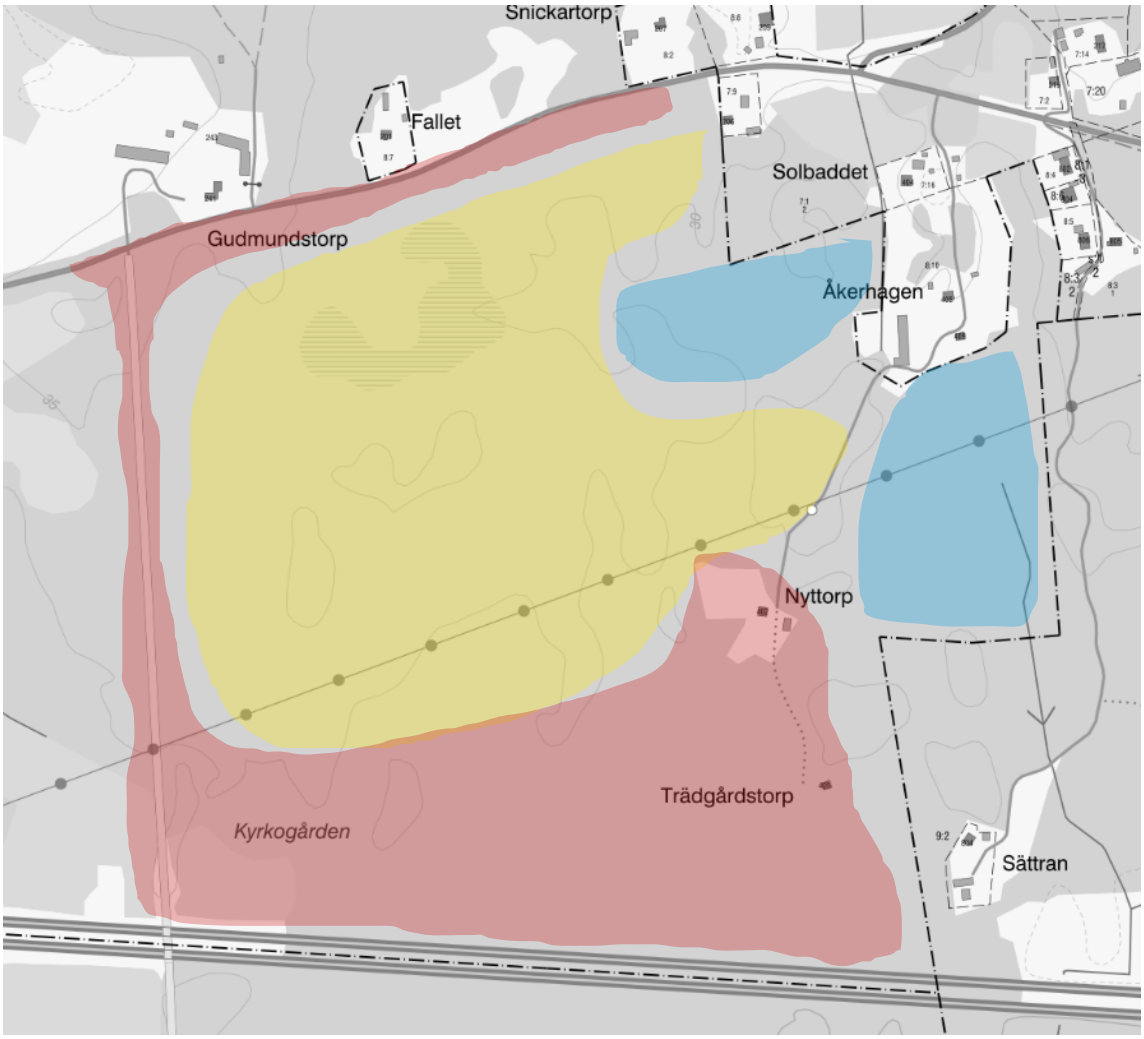

Analys över områdets förändringskänslighet.

Miljö med hög känslighet för förändring

Miljö med viss känslighet för förändring

Miljö med låg känslighet för förändring

Nyckel till känslighetskartan

Miljö med hög känslighet för förändring

Området med röd markering bedöms ha hög känslighet för förändring då det skulle medföra stor påverkan på läsbarheten av det historiska landskapet och kulturmiljön om dettaa förändras genom ny bebyggelse eller en för området ny verksamhet. Markeringens omfattning belyser områdets sammanhang där flera delar samspelar och tillsammans kan ge förståelse för områdets historia.

Inom det rödmarkerade området finns de två torpmiljöer som i århundraden hört till Myrö säteri. I utredningsområdets landskap finns spår av den gamla kopplingen till Myrö och det ännu bevarade jordbruks- och kulturlandskapet där. De öppna, nu avverkade markerna inom utredningsområdet följer i stora drag det tidigare odlingslandskapets konturer. De bevarade vägstråken i norr och väster utgör en viktig del av säteriets historia. Infartsvägen, den tidigare allén, flankeras fortfarande av stenmurar och utmed landsvägen till Arboga finns gårdar som tidigare tillhört Myrö.

Miljö med viss känslighet för förändring

Markerat i blått finns områden med viss känslighet för förändring. Områdena är tidigare odlingsmarker runt torpmiljöerna som tillhört Myrö säteri. Områdena bedöms vara känsliga för förändring då de länge varit en del av säteriets odlingsmark, innehåller odlingsrösen och till viss del även fossil åkermark.

Miljö med låg känslighet för förändring - möjlighet till ny bebyggelse

Stor del av detaljplaneområdets centrala del bedöms ha låg känslighet för förändning.Denna del av planområdet består till stor utsträckning av naturområden och få synliga kulurhistoriskt värdefulla spår finns inom området. Användning och brukande av det gulmarkerade området har historiskt utgjorts av en kombination av betesmark och skogsbruk under Myrö. Varsam förändring och ny bebyggelsen inom dessa delar bedöms inte skada avläsbarheten av det större historiska landskapet.

Råd och rekommendationer gällande kulturmiljön

UTVECKLING OCH BEVARANDE

Generellt bör utveckling av kulturhistoriskt värdefulla områden och byggnader bör alltid utföras med varsamhet och med hänsyn till platsens redan existerande och utpekade värden.

LANDSKAP OCH NATUR

- En bredare zon längs med väg 823 med stenmurar och blandskog i anslutning till Gudmundstorp bör skyddas som kultur- och naturområde för att inte störa läsbarheten av det äldre kulturlandskapet längs med vägen.

- Siktlinjen som utgörs av infarten ned till Myrö bör skyddas och bevaras som en del av det äldre säteri- och kulturlandskapet.

- Den gamla och bevarade odlingsmarken med angränsande åkerkantzon inom utredningsområdets sydvästra del bör skyddas som öppen mark även i framtiden, för att bevara kopplingen till platsens äldre jordbruks- och kulturlandskap.

- De stora äldre träd som står i kanten av infarten till Myrö, i kanten längs den öppna odlingsmarken och i anslutning till torpplatserna bör bevaras som kvarvarande rester av det äldre kulturlandskapet. En trädvårdsplan bör upprättas för långsiktigt bevarande av dessa träd.

BEBYGGELSE

- Bebyggelsen vid Trädgårdstorp bör bevaras, restaureras och få behålla sina befintliga fasadmaterial, fönsterutformning, färgsättning, volymer och takmaterial och takvinklar.

- Stenmurar och vägsträckningar i anslutning till bebyggelsen vid Trädgårdstorp bör bevaras.

- Bebyggelsen vid Nyttorp, hela eller delar av den, bör i första hand bevaras på plats och restaureras. Detta gäller särskilt uthuslängan öster om bostadshuset och brygghuset sydväst om bostadshuset.

- Material och byggnader som ej kan bevaras på plats bör tas om hand och återbrukas på annan plats.

KULTURVÄXTER

- Äldre fruktträd i anslutning till torpplatserna bör bevaras. En trädvårdsplan bör upprättas för långsiktigt bevarande av dessa träd.

- Äldre trädgårdsväxter, exempelvis ros och syrén och möjliga fruktträd bör bevaras i anslutning till Trädgårdstorp som spår av de människor som under lång tid levt vid denna plats. En vårdplan bör upprättas för långsiktigt bevarande av dessa.

- Om träd och andra kulturväxter inom utredningsområdet behöver tas bort i framtiden bör dessa kompenseras med nyplantering på annan plats i miljön.

Nybyggnation inom området

- Ny bebyggelse inom utredningsområdet bör förhålla sig till lokala drag och traditioner hos existerande byggnader. I lokal bebyggelsetradition är trähus med stående panel som rödfärgats av slamfärg med ljusa snickerier ett tydligt drag. Även putsade fasader förekommer i trakten.

- Ny bebyggelse bör likt den äldre först och främst placeras i grupp med hänsyn till det äldre landskapets topografi och med hänsyn till befintlig bebyggelse, stenmurar och äldre träd inom området.

- Fasader på ny bebyggelse bör vara av stående eller liggande träpanel eller av möjligen av puts och färgsättas i jordfärgskulörer, gärna målade med slamfärg. Lämpliga pigment kan vara ockra, terra, umbra och järnoxidrött. Kulörerna bör vara nedtonade och naturnära.

- Nya tak bör vara utformade som sadel- eller pulpettak, med vinklar inom ca 32–35 grader, som stämmer väl överens med många byggnader i det omgivande landskapet. Fasadkulör på ny bebyggelse ut mot E18/E20 kan med fördel vara mer enhetligt färgsatt utifrån ovan nämnda färgskala för att ansluta hänsynsfullt till det omkringliggande jordbrukslandskapet.

- Taken på nya byggnader bör vara täckta med rött lertegel eller plåt i en mörkare skala från grå till svart.

- Större byggnadskroppar kan i utformning med fördel inspireras av större ladugårdsbyggnader från tiden kring sekelskiftet 1900.

- Eventuell ny bebyggelse inom området bör vara rejält indragen från E18/E20 och utgöras av naturmark för att bevara känslan av det äldre kulturlandskapet vid Myrö.

- Nya vägar bör ges organisk och oregelbunden utformning i likhet med områdets äldre vägsystem.

Inspiration för ny bebyggelse inom Kränglan 3:1

- Volym, tak, material och kulörskala kan inspireras av lantbrukets storskaliga äldre bebyggelse.

Stående mörkt rödfärgad träpanel, stora volymer och mörka långsträckta sadeltak att inspireras av för ny storskalig bebyggelse inom utredningsområdet. Bilden föreställer ladugårdsbyggnad vid Snavlunda prästgård (Örebro läns museum).

Stående rödfärgad träpanel, stora volymer och mörka sadeltak är drag som går att låna till ny storskalig bebyggelse inom utredningsområdet. Bilden föreställer ladugårdsbyggnad vid Karlslund (Örebro läns museum).

Långsträckta stora byggnadsvolymer med lertegelfärgade sadeltak att inspiereras av för ny storskalig bebyggelse inom utredningsområdet. Bilden föreställer ladugårdsbyggnad vid Källtorp (Örebro läns museum).

ÅTERBRUK

- Om byggnader inte går att bevara på plats skulle några av dem vara möjliga att sälja och flytta.

- Inom utredningsområdet finns ett antal äldre byggnader. Dessa har detaljer och material som fönster, dörrar, taktegel och paneler är möjliga att återbruka i händelse av att rivning av byggnad skulle bli aktuell. Inom området finns också flera staplar med äldre handslaget lertegel som bör tas om hand och återbrukas inom området eller på andra byggnader som ägs av kommunen.

En av flera tegelstaplar i utredningsområdet med äldre handslaget lertegel som går att ta tillvara och återbruka.

Garagebyggnaden vid Nyttorp har en stomme som troligtvis utgörs av en ålderdomlig timmerkonstruktion, en smedja från Ulriksberg, som är värd att ta till vara på vid eventuellt rivningshot.

3

PLATSENS HISTORIA

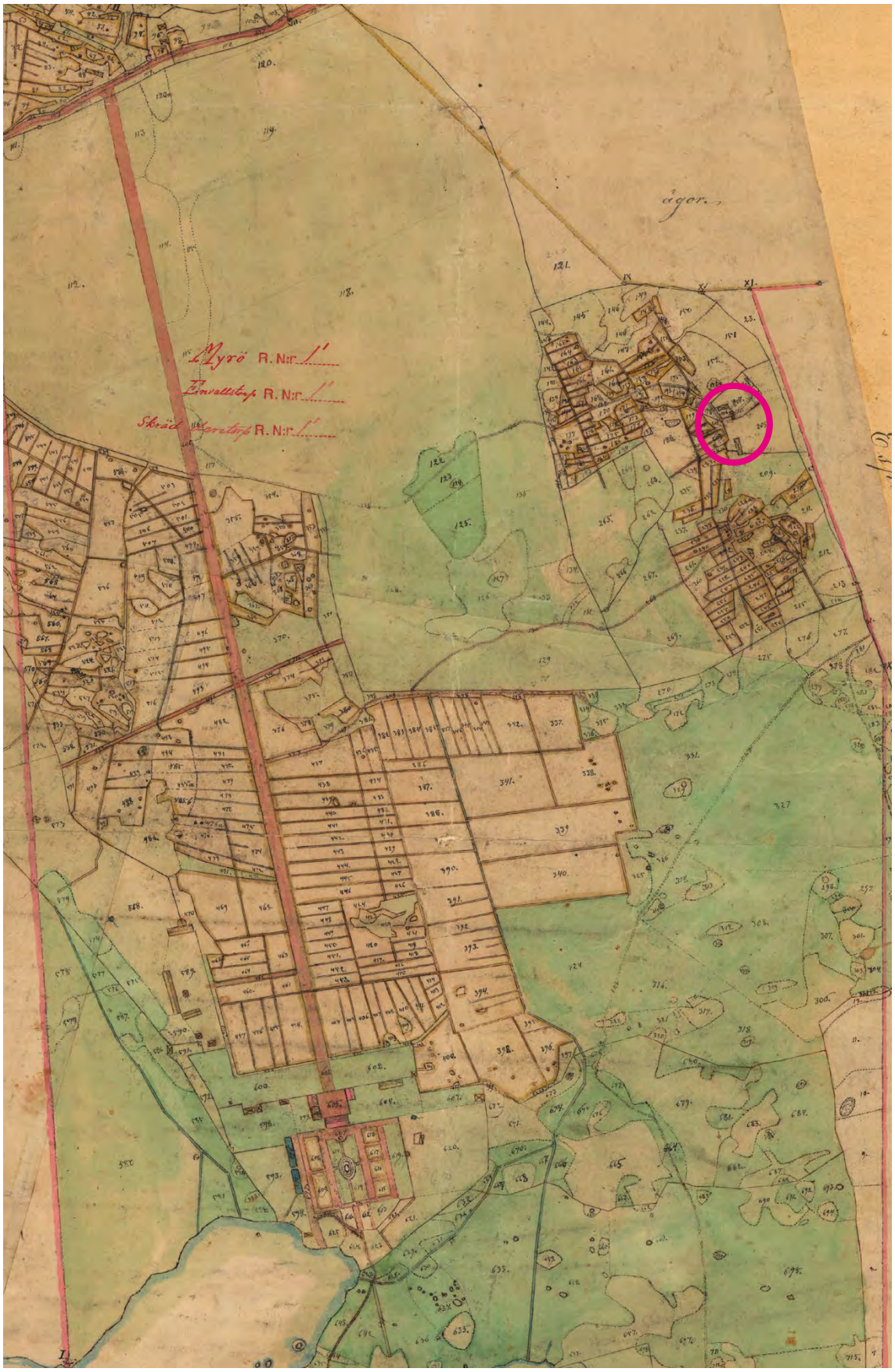

Den centrala delen av Myrö säteri på arealavmätningskarta från 1859. Trädgårdstorp inom rosa cirkel (Lantmäteriet).

1600-talets nyuppförda säterianläggning vid Myrö som framställt i Dahlbergs sueciaverk (hämtad från wikipedia).

Fastigheten Kränglan 3:1 har fått sitt namn från det medeltida skogs- och bergsområdet Kränglan som ligger nordöst om Örebro, nära det som senare kom att bli Ulriksbergs gård och kronoladugård. Namnet Kränglan, som första gången dyker upp i skrift under 1400-talet, kommer senare att ge namn på ett antal gårdar i området. Dessa gårdar ägs i långa perioder av Myrö säteri. Det aktuella utredningsområdet inom den nuvarande större moderna fastigheten Kränglan 3:1 omfattar däremot mark och torpplatser som i många århundraden legat innanför rågräns direkt under Myrö säteri som dagsverkestorp, söder om den gamla vägen, Ramstigen, österut från Örebro mot Rinkaby, Glanshammar och Arboga.[1]

Myrö är omnämnt första gången år 1291 då ägaren Johanne de Myrom är vittne till upprättandet av ett pantbrev åt Örebro kyrka (Nicolai kyrka). På 1470-talet blir Myrö genom en donation egendom under Vårfruklostret i Örebro. Under 1500-talet ägs Myrö av Kristina Gyllenstierna, änka efter Sten Sture. Svante Sture ärver senare egendomen efter sin mor och hans dotter Magdalena gifter sig på 1570-talet med Erik Gustavsson Stenbock. Myrö blir därmed en godsegendom inom släkten Stenbock.[2]

Den gamla frälsegården på Myrö omvandlades till säteri år 1629 av ägaren och riksrådet Gustav Stenbock. Myrö är ett av de många säterier som tillkommer i Närke och runt om i Sverige, under stormaktstiden från 1550-talet fram till Stora nordiska krigets slut 1721. I Närke fanns under medeltiden endast fem sätesgårdar, men under kommande århundraden utökades detta antal med över 70 nya säterier. Många, liksom Myrö, tillkommer under 1600-talets början och ligger som ett pärlband längs Hjälmarens stränder. Det närliggande Äsplunda österut tillkommer år 1614 och Ulriksberg, närmare Örebro västerut, efter reduktionen år 1690 på mark som alltså tidigare legat under Myrö. På Myrö uppförs en ståndsmässig huvudbyggnad av sten under riksskattmästaren Seved Bååts tid på 1650-talet och denna finns avbildad i Dahlbergs Suecia antiqua et hodierna.[3]

1 Ramström, A. 1700-talets Ulriksberg – utgrävning av en ”kungsladugård”. Dnr 421-2804-1998 Riksantikvarieämbetet 2000. S. 4

2 Klingnéus, S, Gods- och säteribildning i Närke under stormaktstiden, Örebro läns museum, Örebro, 2011. S. 135–136

3 Ramström, Annica, 2003. S. 442–442

Huvudbyggnaden på Myrö under 1920-talet (Örebro läns museum).

Under 1600-talet utökades Myrö rejält av Seved Bååt och kom på 1670-talet att omfatta 66 jordeboksgårdar, många i närliggande Glanshammar och Rinkaby. Till stor del klarade sig Myrö också genom reduktionen vid 1600-talets senare del, även om de åt väster belägna dagsverkstorpen vid Kränglan då drogs in till staten och kom att ligga under den nybildade kronoegendomen Ulriksberg. Kvar direkt under Myrö fanns då tre dagsverkstorp; Fiskaretorpet, Gudmundstorp och Halvarstorp/Byggmästartorp norr om själva säteriet. Fiskaretorpet låg på nedansidan av Ramstigen, närmare Myrö. De två andra torpen låg ovanför vägen och finns kvar än i dag. Fiskaretorpet finns inte kvar idag men låg med stor sannolikhet på samma plats som det fortfarande existerande och något senare tillkomna Trädgårdstorp och det ännu senare Nyttop, inom det aktuella utredningsområdet på fastigheten Kränglan 3:1.[4]

Torpen och torparsystemet innebar att ägarna till säterier och gods hade en stadig tillgång till arbetskraft via dagsverken inom egendomens gränser och att den mindre produktiva jorden på godset ändå brukades, då denna mark ofta tilldelades torparen som jordbruksmark. För torparfamiljen fanns en viss trygghet genom besittningsrätt och arbete på egendomen. Torpen bildade tillsammans med godsets åkrar, hagmarker, ängar och övriga bebyggelse som corps de logi, flyglar, stall och ladugård en helhet i landskapet, där ett delvis ömsesidigt beroende fanns mellan de olika grupperna. I början av 1750-talet förpantas Ulriksberg tillbaka till Myrö och år 1754 säljer Myrös ägare, Beata Ribbing, hela godset inklusive Ulriksberg med torp till överste Pehr Kalling. Myrö blir från och med nu fideikommiss inom släkten Kalling och tillhör släkten än idag[5].

4 Klingnéus, S, 2011. S. 136–137

5 Klingnéus, Sören, Gods- och säteribildning i Närke under stormaktstiden, Örebro läns museum, Örebro, 2011. S. 137

Herrgårdsanläggningen vid Myrö med omgivande jordbrukslandskap från tiden kring 1900-talets mitt. I bildens överkant, till höger om infartsvägen, syns åkermarken vid "Kyrkogården" (Örebro läns museum).

Familjen Kalling på Myrö har tillsammans med familjen Mörner på det intilliggande Äsplunda säteri lämnat stort avtryck på det omgivande landskapet norr om Hjälmaren och på Rinkaby kyrka som under 1700-talet utvidgades och förnyades på bekostnad av de båda familjerna. Familjerna Kalling och Mörner fick då varsitt gravvalv inne i kyrkan, Esplunda i den södra korsarmen och Myrö i den norra[6].

Ett nytt slottsliknande corps de logie och tillhörande omgivande anläggning uppförs under 1770-talet på Myrö efter ritningar av Carl Johan Cronstedt i enlighet med tidens rådande stilideal, rokoko. Det gamla stenhuset på Myrö hade brandhärjats och till stor del förstörts redan år 1707.[7]

På 1860-talets karta över Myrö säteri finns inte Fiskaretorpet med, men i stället Trädgårdstorp och Nyttorp inritade i det aktuella utredningsområdet nedan Ramstigen/landsvägen och öster om allén vid Myrö. Ovanför Ramstigen ligger Gudmundstorp och Halvarstorp kvar. Det är inte ovanligt att torp försvinner med tiden och sedan uppstår med nytt namn. Det är med stor sannolikhet så att Fiskaretorpet på Myrö blir Trädgårdstorp.

Någon gång under perioden från år 1690 till år 1707, den tid när godsreduktionen genomdrivs och Ulriksberg bildas, avflyttar alla torpare inom Myrö-Ulriksberg för att ge plats åt nya familjer. Omorganisationen hör troligen samman med ombildningen och delningen av Myrö och Ulriksberg. Kanske är det nu som Fiskaretorpet ersätts med Trädgårdstorp.

6 Curman, Sigurd (red.), Kyrkor i Glanshammars härad: sydvästra delen: konsthistoriskt inventarium, Generalstabens litografiska anst., Stockholm, 1961. S. 567

7 Myrö, gårdens historia https://myro.se/historia

Okänd torpstuga vid Myrö under 1800-talets slut. Byggnaden är en enkelstuga i dimensioner snarlika de i bostadshuset på Trädgårdstorp (Örebro läns museum).

De torparfamiljer som flyttar in i torpen vid Myrö efter omorganiseringen vid sekelskiftet 1700 har precis som tidigare torpare brukningsrätt. Detta innebar att rätten att bruka torpet ärvs i familjen och denna stannar därmed kvar på platsen i många generationer.[8]

Torparsystemets storhetstid infaller under 1700-talet och fram till ungefär 1860-talet. Inom undersökningsområdet norr om Myrö tillkommer även Nyttorp som en nyetablering vid den här tiden. Nyttorp har sitt ursprung i en backstuga som finns markerad på häradsekonomiska kartan från 1860-talet, precis vid säteriets rågräns. En backstuga var ett mindre bostadshus som stod på ofri grund och saknade jordbruksmark. De boende i stugan var troligtvis daglönare på säteriet.

Efter år 1860 minskar andelen torp i landet när jordbruket rationaliseras och läggs om för stordrift på godsen[9]. På Myrö innebär sänkningen av Hjälmaren under 1870–1880-talen att markanvändningen radikalt förändras när stora tidigare blöta områden dikas ut. Många torpare väljer vid den här tiden att lämna jordbruket för att ta anställning inom städernas framväxande industrier[10]. I stället för torp växer statarsystemet med lönearbete fram i anslutning till många gods.

8 Ramström, Annica, ’Torparliv vid Myrö och Ulriksberg’, Mittens rike: arkeologiska berättelser från Närke., S. 441–454, 2003. S. 445–446

9 De obesuttna. https://www.lansstyrelsen.se/skane/besoksmal/kulturmiljoprogram/kulturmiljoprogram-skanes-historia-och-utveckling/kulturmiljoprogram-jordbrukets-landskap/de-obesuttna.html

10 De obesuttna.

Statarsystemet innebar färre rättigheter och mindre trygghet än vad torparsystemet erbjudit.[11] En hel del torpplatser avvecklas under den här epoken eller börjar hyras ut som sommarbostäder. Andra torp friköps som småjordbruk. Vid 1900-talets mitt är torpen Nytorp och Trädgårdstorp söder om landsvägen, liksom Gudmundstorp norr om den, fortfarande del av godsegendomen Myrö[12].

Av de två tidigare torpen inom området används Nytorp fortfarande av hyresgäster för åretruntboende medan Trädgårdstorp sedan senast år 1950 fungerat som sommarstuga. År 2015 genomförde Örebro kommun ett fastighetsköp där mark som tidigare hört till Myrö säteri norr om E18 styckas av och blir en del av fastigheten Kränglan 3:1, det aktuella utredningsområdet.

TRÄDGÅRDSTORP OCH MYRÖ I LITTERATUREN

Gabriel Djurklou, grundare av Föreningen för Nerikes folkspråk och fornminnen, Örebro läns museum och drivande i sänkningen av Hjälmaren, ger år 1860 ut boken Nerikes folkspråk och folklif. I denna skrift inkluderar han en gammal sägen från Myrö och Trädgårdstorp under namnet Trollträdgården vid Myrö;

”I gränsen emot Solberga by ligger å Myrö säteris egor en hage, hvarest finnes en förtrollad trädgård, der vandraren lätt förirrar sig. Mången torde ännu lefva, som nattetid gått vilse därstedes och ej före första hanegället lyckats återfinna rätta vägen hem, såvida nemligen han ej förstått att vända ut och in på rocken. Men om det förunnats någon att skåda trädgården i all dess glans och herrlighet mer än gamle Lekström, gårdssmeden, vill jag låta vara osagdt. Sent en Thorsdagskväll vandrade han gångstigen från Trädgårdstorp till herregården, då han hastigt framföre sig upptäcker en vid portöppning i en hög mur, och derinnanföre en den grannaste trädgård, han någonsin skådat…”[13]

11 Ramström, Annica, 2003. S. 452

12 Erixon, Sigurd & Ericson, Olof (red.), *Sveriges bebyggelse: statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Örebro län, D. 2 Axberg, Degerfors, Edsberg, Eker, Ervalla ...*, Hermes, Uddevalla, 1960. S. 750. 757

13 Djurklou, Nils Gabriel, Ur Nerikes folkspråk och folklif, Faks.-utg., [Nord. mus.], Stockholm, 1978[1860] s. 67

4

LITTERATUR OCH KÄLLFÖRTECKNING

Augustsson, Adam. Kulturvärden i utvecklingsområdet Glanshammar – Rinkaby. Underlag till kulturmiljöplan för Örebro kommun. WSP 2019

Curman, Sigurd (red.), Kyrkor i Glanshammars härad: sydvästra delen: konsthistoriskt inventarium, Generalstabens litografiska anst., Stockholm, 1961

De obesuttna. https://www.lansstyrelsen.se/skane/besoksmal/kulturmiljoprogram/kulturmiljoprogram-skanes-historia-och-utveckling/kulturmiljoprogram-jordbrukets-landskap/de-obesuttna.html

Djurklou, Nils Gabriel, Ur Nerikes folkspråk och folklif, Faks.-utg., [Nord. mus.], Stockholm, 1978[1860]

Erixon, Sigurd & Ericson, Olof (red.), *Sveriges bebyggelse: statistisk-topografisk beskrivning över Sveriges städer och landsbygd. Landsbygden. Örebro län, D. 2 Axberg, Degerfors, Edsberg, Eker, Ervalla* ..., Hermes, Uddevalla, 1960

Ekberg, Stina. Rinkaby 3:13 Kulturmiljöutredning inför detaljplan. Norconsult 2023

Elmhag, J. Trädgårdstorp – Örebro kommun. Naturvärdesinventering – NVI 2023. Adoxa Naturvård 2023

Karlenby, Leif (red.), Mittens rike: arkeologiska berättelser från Närke, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetets förl., Stockholm, 2003

Karlenby, Leif. Solberga och Solbaddet. Planerad nybyggnation av enbostadshus. Dnr 421-1998-2004 Riksantikvarieämbetet 2004.

Klingnéus, Sören, Gods- och säteribildning i Närke under stormaktstiden, Örebro läns museum, Örebro, 2011

Klingnéus, Sören, Silver i Glanshammar: mycket slit och föga profit, Stenåsen kultur & kommunikation, [Fjugesta], 2019

Myrö, gårdens historia https://myro.se/historia

Ramström, Annica. Inventering för gång- och cykelväg mellan Glanshammar och Myrö. Rapport 2014:10. Arkeologigruppen AB 2014

Ramström, Annica, 'Torparliv vid Myrö och Ulriksberg', Mittens rike: arkeologiska berättelser från Närke., S. 441–454, 2003

Ramström, A. 1700-talets Ulriksberg – utgrävning av en "kungsladugård". Dnr 421-2804-1998 Riksantikvarieämbetet 2000.

Riksintressen för södra Örebro län [Elektronisk resurs], Länsstyrelsen i Örebro län, 2016 https://catalog.lansstyrelsen.se/store/37/resource/2016_46

Utvecklingsförslag för området vid Munkatorps trafikplats. Stadsbyggnad, Örebro kommun 2018

Kartmaterial ur allmänt kartarkiv, Lantmäteriet